

Review Paper

Challenges and accomplishment of women in university: A narrative review

Reihaneh Aslanzadeh*¹

¹ PhD in Theoretical-Cultural Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

---

ARTICLE INFO

Received: Feb. 11, 2023

Revised: May. 10, 2023

Accepted: Jun. 4, 2023

KEYWORDS

women
higher education
university
commodification
culture
empowerment

---

* Corresponding Author

✉ aslanzadeh@ut.ac.ir

☎ +98 09360674972

How to Cite this article:

Aslanzadeh, R. (2023). Challenges and accomplishment of women in university: A narrative review.

Journal of University Studies, 1(4), 99-128.

doi: 10.22035/jous.2024.5062.1043

URL:

https://www.jous.ir/article_474.html

Copyright:

© The authors retain the copyright and full publishing rights. This is an open access article under the [CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) license.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

ABSTRACT

Contrary to widely conceived notions, university as an institution does not contribute much in fostering professionals and guaranteeing vocational and financial successes. Such is a result of pathological development in relation to higher education. This paper, using narrative review method, looks into the contributions of women in university, including developing the academia as well as opportunities and problems they come across. Over the years, women's academic life has been investigated widely with many articles primarily focusing on the causes of significant increase in number of girls' enrolment in universities and what are the motivating factors. Also, given the unemployment of educated women, some articles addressed the factors contributing to this issue. A significant number of papers have also discussed the impact of higher education on empowering women. With the increase in female graduates, several papers have been published on gender inequality in academia. It seems that over time investigating the role of women in university has been moved from comparing facts and figures of women in various disciplines to a deeper investigation into their academic life. However, addressing the challenges of female students continue but in a subjective form. Talking about women without any difference, social classes, ethnic affiliations, age differences, social attitudes, and cultural preferences are not present in these articles. Additionally, none of these papers have addressed recent developments in transformation of university as commodification. They looked into its cultural effects such as drop in scientific level and cultural atmosphere of universities, increase in plagiarism, getting degrees without any scientific motives (with motives such as occupational promotion, social prestige, and versatility in life), making academic career unstable, and low numbers of faculty members.

INTRODUCTION

Women's presence in higher education, since the 1980s, has become an academic concern. The initial articles largely reported about astounding demographic changes in gender ratio in university. Academic presence of women was a part of the global phenomena of women being visible in social life. Public and communal activities of women considerably decreased during at the end of the Iraqi imposed war. Feminine image of cities where most men were engaged in the war changed and many women who were working in medical, educational, philanthropic, communal, and even industrial settings went back to their homes. During the 1980s, the notion that women's force that was considered to be determining factor in development and academia, started dying out. Openness in political and cultural atmosphere in the late 1980s and the literature on women's rights reinvigorated a passionate social energy among women which reflected especially among those attempting to enter the university. Some Iranian scholars thought of this as a problematic and temporary while in fact it was a global phenomenon. The universalization of higher education was a full-fledged all over the world and significantly contributed to communal awareness and public coherence and resulted in increased number of girls and inferior groups entering university and changing gender ratio in university.

Over the past two decades, many articles have investigated woman's situation in university and their achievements and challenges, because increase in their number did not guarantee gender equality. Women still have less access to academic positions as well as scientific and managerial circles and women's presence in recent years has been controlled merely due to monetization of higher education. Some theorists of higher education maintain that universities, with their state budget being cut and with being connected to the private sector for money, lost their cultural and social concerns and gave up to patriarchal values. This article attempts to investigate the evaluations of Iranian academics regarding the development in the field of gender relations in university and finds out the perspectives of gender equality in Iranian higher education institution as per articles published in recent decades.

METHODOLOGY

This article uses the narrative review method which integrates past researches in a new narrative context, explains them briefly, and identifies

possible gaps. The essential difference between narrative and systematic review is that there is no need to omit bias or address all relative references in the article. The author/researcher assesses structure, strength of argument, and limitation of included studies and makes her/his own final conclusion. As a matter of fact, narrative review is a focused summary of current understanding about a subject with future research directions.

To answer the research questions, the words “women” and “higher education” have been searched, in title, abstract, and main text of articles and books indexed in Noor Specialized Journal Website, Magiran, Comprehensive Portal of Humanities, ACECR Scientific Information Database, National Library of Iran’s Database, and Google Scholar. 156 articles in Persian language and two handbooks were found. In this phase, two criteria were considered in the inclusion of articles in the process of narrative review: being related and from a reliable journal. In the screening phase, 142 articles were omitted. 15 articles with the abovementioned criteria were identified apart from two handbooks. Thus, 18 articles were added to the found articles, pushing the number of investigated articles to 34.

FINDINGS

Articles on higher education of women have been divided into four categories with different problematic:

1) Increase in the number of women, compared to men, in higher education. Many articles have seen the global trend of increased number of female enrollment in higher education as a problematic at the national scale. They have put aside what was the purpose of university (public education) and attempted to figure out mindset of young women who have conveniently used this public opportunity for the sake of class mobility, fostering autonomy, and increasing social participation. Some, in understanding their motives, repeated the old same gender stereotypes. They warned policymakers of the consequences that this increase (in ration of girls in university enrolment) would have in other social domains (such as marriage, divorce, and employment) and therefore something has to be done. These articles do not consider massification of universities as a factor contributing to increase in women but instead blame women for their irrational attitudes (considering the lack of employment opportunities) or with a stereotypical attitude towards academic education (without any empirical evidence) think that their fanciful motivation is to find a better

University Studies

Vol. 1
Issue 4
Summer 2023

husband. Girls initially have been reduced in these articles to facts and figures and then attempts have been made to name some motives for these “figures”. It should be noted that such enumeration has always been considered as misogynistic and frowned upon. This pseudo-scientific trend did last for some time, until recent years that, with massive monetization of higher education, most students would pay for their education. Much to our surprise, concern regarding increased number of women suddenly died out. Women then, as clients of higher education system, were welcomed and there was no concern anymore.

2) Women and labor market. All of the studied articles failed to analyse the reasons why there is a gender inequality in the labor market; they merely addressed that what motivate women to enthusiastically pursue higher education despite of disappointing prospect of the labor market. Generalization is the characteristic of all of these articles. It has been repeatedly reported that men unlike women, in current circumstances are not eager to be in university, because they seek job and income. Generalized statements that are without analysis about socio-economic status are frequent; these are not in accordance with the irrefutable fact that Entrance Exam institutions and private schools for boys are booming, are unaware of the classification of higher education, and do not know who would choose a job that does not require an academic training. Expulsion of these classes and groups from university is not a sign of their personal intelligence or proper functions of higher education; let alone to show the opposite, that is we should consider insistence of girls on having higher education is illogical. It seems that these authors are unaware of the analysis of the vulnerable position of women in the informal labor market and private sector. Ironically, monetization of education caused that men would go to university more; in such a way that, after the wide monetization of higher education, male students outnumbered female students.

3) Women and inequality in university environment, faculty hiring, promotion and tensions. These articles addressed the difficulties of women to be hired as faculty members and to reach to managerial positions, as well as their difficulties in balancing between their career and family life. Reducing inequality to a bureaucratic issue is the sum of merely addressing academic women’s progress. In addition, hiring more women, promoting them, or increasing the number of female managers does not necessarily lead to gender justice.

Articles related to criticism of inequality in university tend to leave social trend that produces inequality without criticism; as if the issue of discrimination is a patriarchal mindset of decision makers and is not rooted in social structure. We should not overlook some articles' achievement, but most of the articles disregard the issues of academic women who are in a lesser position (i.e., part-time lecturers). In addressing the tensions between family life and career of women, personal strategies of women have been stressed at. In fact, introducing the problem of balancing between household work and academic responsibilities did not make necessary or prospective any communal problem-solving.

4) University and meaningful women empowerment and identity. This group of articles investigated the macro effects of higher education of women on political and economic developments and their micro effects on personal life of women. However, the application of the general concept of women, university, and society reduced the analysis of these articles to a subjective level. Not considering the social and historical changes in their analysis and the application of vague concepts such as "tradition" is the weakness of many articles. Automatic and optimistic movement portrayed in these articles from individual activism to challenging traditional roles vanishes in everyday life and crudity of social life consumption.

We could easily predict that students as "clients of higher education institutions" are not inclined towards changing economic and cultural structures that made for them possible to buy such a luxurious product. Additionally, nor any communal bond among women or any connection with academic culture has been considered necessary in going to the eminent goals that these article mention.

CONCLUSION

Earlier papers on academic presence of women in the early 1990s were look surprised at the increased number of girls entering university; many papers either neutrally asked the question "what women want?" or felt pity for the loss of an imaginary "gender balance" in universities. Very few articles conducted thorough surveys on young female students' motivations to go to university and their academic activities; the rest of these articles repeated the old gender stereotypes along the facts and figures, without any kind of criticism. Contrary to what everybody may think, increased number of

University Studies

Vol. 1
Issue 4
Summer 2023

graduated women did not lead to significant growth in the rate of their economic participation. Unemployment of academic women is the subject of a considerable number of articles. Unemployment of women, as an issue rooted in the structure of Iranian labor market, has caused attempts to understand women's motivation to go to university (despite the disappointing prospect in finding jobs). By giving advice and by encouraging entrepreneurship, some papers have attempted to alleviate the issue to some extent.

Fortunately, in the last ten years, there has been a collection of articles that attempted to gain deeper understanding of academic life of women, not unrelated to academic women' society. In other words, the subjects of earlier articles now as researchers themselves ask about the experience of their comrades or students. A commendable way has been passed from stereotypes of the first category of articles about academic women to here. It seems that a significant change has been occurred, from the object-like presence of women and reduction of them to facts and figures to comprehensive report of women's personal experience.

Most of them stressed the effects of academic education on identity formation and empowerment of women in social life. In the same sense, there have been studies on opportunities and discriminations experienced by women in their way to promotion or securing an academic position. Over time, articles shifted from investigating students to graduates or academic employees. The audiences of these later articles are not the management but instead are the academicians. However, still all articles meant professional training from academic life. Almost none of the articles related to higher education of women focused on research or culture as equal domains. Success and failure of women in university have always been pictured as a personal affair with personal consequences and in the context of a more global rivalry. For the authors of these articles, generalizing the ideas of success to academic life is an acceptable and obvious thing, whereas the goal of university from the beginning was to solve some of public problems and was serve as the public good. To think of improving women's conditions in university, without strengthening public bonds, is impractical. As much as it is nonsense to analyze university's situation independently and unrelated to domain of communal life and its difficulties, women' issues in university are reflections of inequality in the public domain. University

has to think of this and finds that the solution of its problems is in improving the conditions of the whole society.

NOVELTY

Iranian journals do not welcome review articles much. This is worse for narrative reviews, which are some kinds of historiography of academic reflections. To think of communal achievements as academic treasury and to scrutinize them in the light of world's social developments is the main purpose of review articles and their shortage is a significant loss. This is the first review article, in Persian/Farsi, on higher education of women.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare no conflict of interest.

University Studies

Vol. 1
Issue 4
Summer 2023

BIBLIOGRAPHY

- Abbas-Zadeh, S. (2015). Comparative study of the country's five development plans regarding gender justice: With emphasis on Iran women higher education and comparing that with universal criteria. *Biannual Journal of Women Studies*, 6(11), 97-130.
- Aeini, B., Moosavand, M., Heidari, A., Sabbar, S. (2023). Respecting Employee Privacy and Professional Productivity: a Grounded Theory Study in Iran. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*, 16(4), 1268-1279. doi: 10.14571/brajets.v16.n4.1268-1279
- Akhavan Behbahani, A., Nosrati-Nejad, F., & Masoudi Asl, I. (2008). An analysis of gender quotas in universities with an emphasis on the field of medicine. *Majlis & Rahbord*, 15(59), 137-159.
- Akhtar, S., Pauyo, T., & Khan, M. (2019). What is the difference between a systematic review and a meta-analysis? In V. Musahl et al. (eds.), *Basic methods handbook for clinical orthopedic research: A practical guide and case based research approach* (331-342). Berlin: Springer.
- Alizadeh, A. & Danesh, P. (2017). Sociological analysis of gender quotas in higher education of Iran. *Quarterly Journal of Women's Studies Sociological and Psychological*, 15(50), 7-39.
- Bahramitash, R., & Salehi Esfahani, H. (2011). *Veiled employment; Islamic and the Political Economy of Women's Employment in Iran*. New York: Syracuse University Press.
- Baratali, M., Yosefi, A., & Mir Shah Jafari, S. E. (2010). Women, work and higher education. *Iranian Journal of Higher Education*, 3(2), 79-101.
- Chaney, M. (2021). So you want to write a narrative review article? *Journal of Cardiothoracic and Vascular Anesthesia*, 35(10), 3045-3049.
- David, M. (2014). *Feminism, gender and universities; politics, passion and pedagogies*. Farnham: Ashgate.
- Falahati, L. (2019). *Higher Education and Cultural-Social Development*. Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies.
- Farasatkah, M. (2004). Women, higher education and the labour market. *Woman in Development and Politics (Women's Research)*, 2(1), 147-163.
- Ghaneirad, M. A., & khosro khavar, F. (2007). A study on the cultural factors influencing the increase in girl's entrance in to universities. *Woman in Development and Politics (Women's Research)*, 4(16), 115-138.
- Gharun, M. (2003). Estimation of social demand for higher education in Iran, 2001-2009. *Research Planning in Higher Education*, 4(26), 71-118.
- Gordon, P., & White, J. (1979). *Philosophers as educational reformers, the influence of idealism on British educational thought and practices*. London: Routledge.

- Greenhalgh, T., Throne, S., & Malterd, K. (2018). Time to challenge the spurious hierarchy of systematic over narrative reviews? *European Journal of Clinical Investigations*, 48(6), e12931.
- Iman, M. T., & Poorjam, D. (2005). Factors affecting students' tendency toward collective behavior: Case study of the students of Islamic Azad University, Shiraz branch. *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, 1(4), 79-107.
- Jaspers, K. (2016). *The idea of the university*. Mehdi Parsa and Mehrdad Parsa (trans.). Tehran, Iran: Qoqnoos.
- Keshavarz, K. (2019). Scholarship of women in the field of university. Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies.
- Keshavarz, K. (2020). Difficulties for women to enter the academic career: Qualitative study. *Journal of Iranian Cultural Research*, 13(1), 39-71.
- Mehralizadeh, Y., Rajabi, E., & Elhapour, H. (2012). A pathological investigation of university admission policy in Iran (content analysis of website and public mass media). *Iranian Higher Education*, 4(16), 119-158.
- Mintz, B. (2021). Neoliberalism and the crisis in higher education: the cost of ideology. *American Journal of Economy and Sociology*, 80(1), 79-112.
- Monteiro, S., Chan, T., & Kahlke, R. (2023). His opportunity, her burden: A narrative critical review of why women decline academic opportunities. *Medical education*, 57(10), 958-970.
- Moosavand, M., Aeni, B., & Heidari, A. (2021). Managing Micro-Celebrity Impact: Iranian Corporate Perspectives. *Journal of Cyberspace Studies*, 5(2), 229-251. doi: 10.22059/jcss.2021.96576
- Niemi, N., & Weaver, M. (2020). *The Wiley Handbook of Gender Equity in Higher Education*. Hoboken: Wiley.
- Pae, C. (2015). Why systematic review rather than narrative review? *Psychiatry Investigation*, 12(3), 417-419.
- Phillips, M., Dzidic, P., & Castell, E. (2022). Exploring and critiquing women's academic identity in higher education: A narrative review. *Sage Open*, 12(2), 1-15.
- Safaar Heydari, H., Salehi Omran, E., & Montazeri Jouybari, E. (2009). Affecting factors on the women's increasing participation in higher education: Case study university of Mazandaran. *Iranian Society of Higher Education*, 1(4), 85-106.
- Saffar Heidari, H. (2010). Decline of Ethical Functions of University in the Era of Damnation of Advanced Capitalism. *Strategy for Culture*, 2(8), 149-172.
- Safiri, KH., & Baghestani, A. (2014). A review of sensing gender discrimination among faculty members and factors causing it. *Iranian Journal of Higher Education*, 6(3), 31-62.

University Studies

Vol. 1
Issue 4
Summer 2023

- Shahghasemi, E., Sabbar, S., Zohouri, M., & Sabzali, M. (2023). New Communication Technologies and the Demise of 'Natural' Education. *Digitalization and Society Symposium*, Istanbul, Turkey.
- Slaughter, S., & Leslie, L. (1997). *Academic Capitalism; politics, policies and entrepreneurial university*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Tayebi-Nia, M. (2017). *University, identity and politics of women life*. Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies.
- Westoby, C., Dyson, J., Cowdell, F., & Buescher, T. (2021). What are the barriers and facilitators to success for female academics in UK HEIs? A narrative review. *Gender and Education*, 33(8), 1-24.
- Wiles, R., Crow, G., & Pain, H. (2011). Innovation in qualitative research methods: a narrative review. *Qualitative Research*, 11(5), 587-604.
- Wong, G., Greenhalgh, T., Westhorp, G., Buckingham, J., & Pawson, R. (2013). RAMESES publication standards: meta-narrative reviews. *BMC Medicine*, 11(5).
- Zahirinia, M., & Behroozian, B. (2013). The comparison of effective factors on entrance of men and women to university. *Sociology of Women (Journal of Woman and SAociety)*, 3(12), 69-89.
- Zheng, R. (2018). Precarity is feminist issue: Gender and contingent labor in the academy. *Hypatia*, 33(2), 235-255.

مقاله مروری

چالش‌ها و دستاوردهای زنان در دانشگاه: یک مرور روایی

ریحانه اصلان‌زاده*

دکتری جامعه‌شناسی نظری - فرهنگی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

نهاد دانشگاه، آن‌چنان که امروزه در اذهان عمومی جا افتاده است، تربیت‌کننده متخصص و تضمین‌کننده موفقیت شغلی و مالی افراد نیست. چنین تقلیل‌دانی محصول تغییراتی آسیب‌زا در نسبت آموزش عالی با نهادهای عمومی دیگر است. این مقاله، با روش مرور روایی، به تأمل درباره سهم زنان در دانشگاه‌ها، تغییرات آن در طول زمان، و امکانات و مشکلات آن‌ها در تحصیلات دانشگاهی می‌پردازد. در طول سال‌ها، زمینه‌های مختلفی از حیات دانشگاهی زنان کاویده شده است؛ مقالات قدیمی‌تر عمدتاً با موضوع چرایی افزایش قابل توجه ورود دختران به دانشگاه و بررسی انگیزه‌های آن‌ها نوشته شده‌اند. در عین حال، با توجه به وضعیت بی‌کاری زنان دانشگاهی، چندین مقاله به علل مؤثر بر پایین بودن آمار اشتغال آن‌ها پرداخته‌اند. سهم قابل توجهی از مقالات به تأثیرات تحصیلات عالی بر توانمندسازی زنان اختصاص دارد. در طول زمان و با افزایش زنان فارغ‌التحصیل در مقاطع عالی‌تر، چندین مقاله با موضوع نابرابری جنسیتی در حیات دانشگاهی نوشته شده است. به نظر می‌رسد که در طول زمان، مطالعه نقش زنان در دانشگاه از مقایسه اعداد و ارقام و تعداد زنان دانش‌آموخته در رشته‌های مختلف به مطالعه عمیق‌تر حیات دانشگاهی زنان انجامیده است؛ اما همچنان پرداختن به چالش‌های زنان در حیات دانشگاهی در قالبی شی‌واره ادامه دارد. سخن گفتن از زنان به صورت کلی و بی‌تفکیک، ویژگی همه مقالات است. طبقات اجتماعی، تعلقات قومی، تفاوت‌های سنی، نگرش‌های اجتماعی و ترجیحات فرهنگی به‌هیچ‌رو در مقالات مجال طرح نمی‌یابند. همچنین، هیچ‌یک از مقالات تغییرات اخیر نهاد دانشگاه به سمت کالایی شدن را مورد توجه قرار نداده است، هرچند به نتایج فرهنگی آن — همچون آفت سطح علمی و فضای فرهنگی دانشگاه‌ها، رواج تقلب در پایان‌نامه‌نویسی و مقاله‌نویسی، تلاش برای اخذ مدرک دانشگاهی بدون انگیزه‌های علمی (مثلاً به‌خاطر ترفیع شغلی، پرستیژ اجتماعی و تنوع در زندگی)، بی‌ثبات‌سازی کار دانشگاهی و کاهش تعداد اعضای هیئت علمی — توجه کرده‌اند.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۲
 تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۲/۲۰
 تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۴

واژگان کلیدی:

زنان
 دانشگاه
 آموزش عالی
 کالایی‌سازی
 اشتغال
 توانمندسازی
 فرهنگ

* نویسنده مسئول

aslanzadeh@ut.ac.ir ✉

۹۸۹۳۶۰۶۷۴۹۷۲ ☎

چگونه به این مقاله ارجاع دهیم:
 اصلان‌زاده، ریحانه (۱۴۰۲). چالش‌ها و دستاوردهای زنان در دانشگاه: یک مرور روایی. فصلنامه مطالعات دانشگاه، ۱(۴)، ۹۹-۱۲۸.
 doi 10.22035/jous.2024.5062.1043

URL:
https://www.jous.ir/article_474.html

کپی‌رایت:

© نویسندگان دارای حق نشر و کلیه حقوق انتشار می‌باشند دسترسی به متن کامل مقاله براساس قوانین کربیتو کامانز CC BY 4.0 آزاد است.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

۱. مقدمه و بیان مسئله

کارل یاسپرس، فیلسوف آلمانی، دانشگاه را مخزن حافظه تاریخی و خزانه فرهنگ و سیاست ملت می‌دانست. وی معتقد بود که دانشگاه، بیش از آن‌که محل آموزش تخصصی باشد، رسالتی اخلاقی و اجتماعی بر عهده دارد، چراکه از یک سو با تعلیم و تربیت فرد ارتباط دارد و از سوی دیگر با ساخت آگاهی جمعی، که تضمین‌کننده همبستگی و وفاداری فرهنگی و سیاسی به جامعه است. بنابراین، دسترسی برابر به فضای اجتماعی و ارتباطی دانشگاه، سازنده فرد و دولت - ملت به طور توأمان است. مفهوم آگاهی جمعی مشارکت تمام گروه‌ها و طبقات مختلف اجتماعی را در حیات دانشگاهی ضروری می‌کند و فقط از این طریق است که وحدت فرهنگی (به معنای همبستگی جمعی و آگاهی ملی) حاصل می‌شود، چراکه جست‌وجوی حقیقت مسئولیت عموم مردم و در گرو تنوع چشم‌اندازها و مواضع اجتماع و فرهنگی است. در تمامی ایده‌های بنیان‌گذاران آموزش عالی، همه‌شمولی دانشگاه، خصوصاً از نظر جنسیتی، ضرورتی اساسی و مقدمه بر هم زدن ساختارهای معیوب اجتماعی بوده است. آزادی ذهن از قیود سرکوب‌گر اجتماعی و فرهنگی مقدمه تعهد به خیر عمومی به جای منافع گروهی و وجه تمایز جست‌وجوی حقیقت در دانشگاه مدرن با نمونه‌های قرون وسطایی آن است (یاسپرس، ۱۳۹۴؛ گوردون و وایت، ۲۰۱۰).

در ایران، گسترش فضای مجازی و سطح دسترسی به اینترنت، آگاهی‌های جدیدی در میان گروه‌های اجتماعی ایجاد کرد (موساوند و دیگران، ۲۰۲۱) و افزایش دسترسی عمومی به دانشگاه انبوهی از شهروندان از جمله زنان، ساکنان شهرهای دور از مرکز و فرزندان طبقات کارگر و فرودست شهری را به دانشگاه کشاند، همان کسانی که طی قرن‌ها، از مراکز قدرت و نهادهای فکری دور نگه داشته شده بودند؛ هرچند دسترسی عمومی هرگز به معنای برابری جنسیتی در دانشگاه نبوده است. رویه‌های متعددی تحقق آرمان مشارکت عمومی و برابری را خدشه‌دار کرده است. مسئولیت‌پذیری در قبال جامعه به معنای تأمل درباب این رویه‌ها است.

این‌که نویسندگان مقالات علمی تا چه اندازه و چگونه در این باره تأمل کرده‌اند پرسش اصلی مقاله حاضر است. به عبارت دیگر، در این مقاله کوشیده می‌شود به این پرسش پاسخ

فصلنامه مطالعات دانشگاه

۱۰۰

دوره ۱، شماره ۴
تابستان ۱۴۰۲
پیاپی ۴

داده شود که چه روایات علمی از گسترش برابری در دانشگاه یا محدودیت‌های آن در دسترس است و طی چند دهه اخیر، چه ارزیابی‌ای از فعالیت‌های زنان در دانشگاه وجود داشته است. چنین بررسی‌ای می‌کوشد دستاوردهای چندین مقاله در بیش از بیست سال را جمع‌آوری کند و روایتی نسبتاً منظم از تأمل جمعی به‌عنوان کنشی دانشگاهی فراهم آورد. در عین حال، محدودیت‌هایی را آشکار کند که در روندهای عینی و رویه‌های ذهنی به‌طور توأمان مشاهده می‌شوند. ارائه تاریخ تأمل دانشگاهی درباره یک موضوع چرایی وضعیت کنونی را به‌مانند هر نوع تاریخ‌نگاری دیگر آشکار می‌کند. این‌که دیگران در بزنگاه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی چگونه به مسائل نگرستند، برای هر محقق، در وهله اول درس آموز است تا پیش از هر چیز به ریشه‌های اجتماعی صورت‌بندی خود از مسائل بنگرد و در وهله بعد به چگونگی شکل‌گیری وضعیتی پردازد که جست‌وجو و پژوهش علمی در پی درمان آن است. بدین ترتیب، سؤالات تحقیق بدین شرح است: (۱) نویسندگان مقالات علمی حضور زنان در نظام آموزش عالی و مسائل مرتبط با آن را چگونه صورت‌بندی کرده‌اند؟ (۲) چه ارزیابی‌ای از مشکلات و موانع پیش‌روی زنان برای بهبود وضعیت خود داشته‌اند؟ (۳) چه روایات علمی از گسترش برابری جنسیتی در دانشگاه یا محدودیت‌های آن در دسترس است؟

۲. پیشینه پژوهش

گلایه نسبت به مشکلات زنان در دوران تحصیلات دکتری یا استخدام به‌عنوان اعضای هیئت علمی و پس از آن نبود امکانات و فرصت‌های برابر برای ارتقا و پیشرفت، موضوع مشترک مقالات و کتاب‌های فارسی و بیگانه است. به نظر می‌رسد که در سال‌های اخیر، زنان دانشگاهی به‌اندازه تلاششان قدر نمی‌بینند. گویی شرایط کار و تحصیل زنان در دانشگاه، به‌جای بهبود یافتن، دشوارتر شده است و درهای دانشگاه، به همان‌سان که برای تحصیل به رویشان گشوده بود، برای رشد و پیشرفت با آن‌ها سرسازگاری ندارد. تلاش نفسگیر برای بقا چشم‌اندازی پرتکرار است از زاویه دید زنانی که هنوز جایگاهی ندارند و می‌توانند سخن بگویند (کشاورز، ۱۳۹۹؛ اسلاتر و لزلی^۱، ۱۹۹۷؛ نیمی و ویور^۲، ۲۰۲۰؛

1. Leslie & Slaughter
2. Weaver & Neimi

دیوید، ۲۰۱۴). نابرابری جنسیتی همگام با توسعه روابط طبقاتی در دانشگاه‌ها تقویت شده است (صفار حیدری، ۱۳۸۸، ۱۴۹). تحولات جهانی در حدود چهار دهه اخیر چهره دانشگاه را در سراسر جهان تغییر داده است. زنان به‌طور کلی و زنان فرودست به‌طور خاص بیش از گروه‌های اجتماعی دیگر از عمومی شدن دانشگاه سود بردند. توده‌وار شدن دانشگاه، در نیمه دوم قرن بیستم، درصد قابل توجهی از زنان را وارد دانشگاه کرد. تا دهه‌های پایانی قرن بیستم، تقریباً در تمامی کشورها، با نظام آموزش عالی مدرن، تعداد دانشجویان زن از مردان پیشی گرفت (نیمی و ویور، ۲۰۲۰). عمومی شدن آموزش عالی تا نیمه قرن بیستم انقلابی تمام‌عیار بود. نهاد دانشگاه در بسیاری از کشورها به تقویت پیوندهای اجتماعی و همبستگی عمومی یاری رساند.

آموزش عالی عمومی مستلزم سرمایه‌گذاری مداوم دولت‌ها در آموزش عمومی بود. این سرمایه‌گذاری در دهه‌های پایانی قرن بیستم کمتر و کمتر شد. علل آن روشن بود: تضعیف اقتصاد ملی در برابر ظهور شرکت‌های چندملیتی، فشار نتولیرال به دولت رفاه، و پیدایش قطب جدیدی به نام چین در تولید صنعتی. این همه به انقلاب آکادمیک دیگری انجامید که با دغدغه‌های اقتصادی در مورد هزینه‌های آموزش عالی عمومی همراه بود و تا حد زیادی، نگرانی‌های اجتماعی و فرهنگی را تحت‌الشعاع قرار داد.

در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، در اثر رقابت اقتصادی روبه‌رشد در کشورهای شرق آسیا، بازار جهانی به معنای واقعی کلمه شکل گرفت و شرکت‌های چندملیتی بر اقتصاد جهانی حاکم شدند. کشورهای صنعتی با سابقه‌تر، همچون بریتانیا و ایالات متحده آمریکا، سهمشان در بازار جهانی را به کشورهای شرق آسیا واگذار کردند. شرکت‌های چندملیتی در این کشورها، در مقابل این شکست، به سرمایه‌گذاری روی فناوری‌های جدید روی آوردند تا بتوانند همچنان در بازار جهانی رقابت‌پذیر باشند. رؤسای شرکت‌ها بدین منظور به دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی برای عرضه محصولات و فرایندهای علم‌محور مراجعه کردند. کم‌کم دانشگاه‌ها و شرکت‌ها در امتداد یکدیگر بازسازمان یافتند و تا دهه نود میلادی، ۴۵ درصد از بودجه دانشگاه‌های زیست‌فناوری را شرکت‌های خصوصی تأمین می‌کردند. کم‌کم همه دانشکده‌ها به کارآفرینی و اتصال به شرکت‌های بزرگ ترغیب شدند (آیینی و دیگران، ۲۰۲۳).

اندک‌اندک حمایت مالی دولت از دانشگاه‌ها کاهش یافت و در مقابل، دانشگاه‌ها و شرکت‌ها به شریک تجاری بدل شدند.

خصوصی‌سازی نهادهای آموزشی، شرکتی‌سازی مؤسسات پژوهشی و فاصله‌گیری مداوم از آموزش عالی عمومی نتیجه این تغییرات بود که بیش از همه گروه‌هایی را تحت تأثیر قرار داد که بیشتر از دسترس‌پذیر شدن آموزش عالی بهره‌مند شده بودند: زنان طبقه پایین و متوسط. زنان، چه به‌عنوان دانشجو و چه در کار دانشگاهی، با مشکلات و موانع بیشتری روبه‌رو شدند. آن‌ها نه تنها با فرصت کمتر در استخدام به موقعیت‌های دانشگاهی عالی ورود یافتند، بلکه با پدرسالارانه‌تر شدن نظام آموزش عالی روبه‌رو شدند (اسلاتر و لزلی، ۱۹۹۷) و همگرایی آموزش با فناوری‌های آنلاین چهره آموزش را باز هم بیشتر دگرگون کرد (شاه‌قاسمی و دیگران، ۲۰۲۳).

۱-۲. زنان و کار دانشگاهی

اگر تحولات سیاسی و اقتصادی در پایان قرن نوزدهم و دهه‌های اول قرن بیستم آموزش عالی و تربیت حرفه‌ای را برای رفاه ملی ضروری می‌ساخت، فرایندهای جهانی شدن بر بی‌ثبات‌سازی الگوهای کار حرفه‌ای دانشگاهی تمرکز داشت. کاهش اعضای هیئت‌علمی و به‌کارگیری اساتید حق‌التدریس، به‌علاوه فشار بر علوم انسانی برای وصل کردن خود به بازار و حمایت گرفتن از آن افزایش یافت، حال آن‌که علوم انسانی پیش از آن بخشی از آموزش ضروری و جدی دانشگاهی دانسته می‌شد. این تغییرات پذیرش و پیشرفت زنان را حتی سخت‌تر از دوره‌هایی کرد که حضور دانشگاهی زنان کمتر بود؛ چراکه زنان دانشگاهی اغلب تازه‌کار بودند و در مراتب پایین‌تر قرار داشتند و بنابراین، بیش از مردان در معرض بی‌ثبات‌سازی شغلی قرار گرفتند و علی‌رغم درگیری بیشتر در فعالیت آکادمیک، در موقعیت فرودست تثبیت شدند، آن هم عمدتاً به‌عنوان حق‌التدریس یا با قرارداد موقت (ژنگ، ۲۰۱۸). به‌علاوه، بخش قابل‌توجهی از زنان دانشگاهی در دانشکده‌های علوم انسانی فعالیت می‌کنند و علوم انسانی با پتانسیل‌های نامطمئن برای بازار و استعداد پایین‌تر برای کارآفرینی و جذب سرمایه در مقایسه با سایر دانشکده‌ها حذف می‌شوند؛ بدین معنا که باید تدریس بیشتر در سطح لیسانس و جذب دانشجوی پولی بیشتر داشته باشند و

کارهای خدماتی بیشتر (کار در کارگروه‌های مختلف و راهنمایی دانشجوی) انجام دهند (اسلاتر و لزلی، ۱۹۹۷).

۲-۲. آموزش عالی پدرسالار

بازاری‌سازی آموزش عالی تمامی مناسبات دانشگاهی را تحت تاثیر قرار می‌دهد، چراکه در وضعیت جدید، پیش از آن‌که دانشگاه ارزش‌ها و فرهنگ عالی خود را به حوزه‌های کاری و تجاری تسری دهد، رؤسای شرکت‌ها، به‌عنوان تأمین‌کنندگان مالی، می‌توانند ارزش‌ها و سلیقه خود را به مراکز پژوهشی و دانشگاهی دیکته کنند. بنابراین، رویکرد پدرسالارانه و فایده‌گرایانه بازار در دانشگاه نیز تداوم می‌یابد. برای مثال، تحقیقات نشان می‌دهند که بخش تجاری تمایل بیشتری برای همکاری، عقد قرارداد و جذب مردان دارد. در واقع، حوزه‌های حرفه‌ای، که پیشتر توسط دانشگاهیان ارزشیابی و داوری می‌شدند، اکنون باید از سوی بازار ارزشیابی شوند. در هر حال، در بهترین حالت، سیاست جذب منابع به برابری و عدالت جنسیتی بی‌توجه است و در عوض به برندسازی و بهره‌وری می‌اندیشد و در طولانی‌مدت اتفاقاً نابرابری را تثبیت می‌کند و تداوم می‌بخشد، چراکه برابری مسئله‌ای عمومی، اخلاقی و اجتماعی است و دغدغه بخش خصوصی و صنعتی نیست که تمایل دارد چرخه قدرت و ثروت را حفظ کند و به کسب‌وکار خود رونق بیشتری ببخشد. در مقابل، این رؤسای مراکز علمی عملکردی مشابه با رؤسای شرکت‌ها پیدا می‌کنند و سلسله‌مراتب و پرستیژ جدیدی میان خود اعضای هیئت‌علمی شکل می‌گیرد که ارتباط مستقیمی به روابط برون‌دانشگاهی و جذب سرمایه دارد یا غیرمستقیم با امکانات تأمین مالی و قرارداد اقتصادی ارتباط دارد (اسلاتر و لزلی، ۱۹۹۷).

۲-۳. عدم بازشناسی

ایدئال مولد بودن دانشگاهیان مشکل زنان را شخصی و ناشی از ناتوانی در رقابت می‌داند و بر ساختار ایجادکننده نابرابری چشم می‌پوشد. چنین سیستمی امکانات بازشناسی کمتری دارد، چراکه ملاک موفقیت آکادمیک را در مولد بودن و درآمد بیشتر و در کل ملاک‌های کمی قرار می‌دهد. به‌طور کلی، در وضعیت جدید، این بازار است که استانداردها و ملاک‌های ارزیابی خود را به دانشگاه تحمیل می‌کند و امکان کار جمعی و هم‌پاری ذیل رقابت برای تثبیت جایگاه فردی و ارتباط با مراکز صنعتی از بین می‌رود. کشاورز (۱۳۹۹) می‌نویسد بسیاری از زنان عضو

هیئت علمی دانشگاه از حقوق اولیه و انسانی همچون مرخصی زایمان چشم می‌پوشند تا در رقابت آکادمیک و در خلأ روابط مبتنی بر همکاری و حمایت جمعی، از وظایف محوله عقب نمانند. روابط نابرابر و سلسله‌مراتبی بین بخش‌ها و دانشکده‌های مراکز علمی نیز برقرار است. از این منظر نیز، زنان در فشار و مضیقه‌ای دیگر قرار می‌گیرند.

۲-۴. زنان دانشجو و نابرابری در دانشگاه

کاهش بودجه آموزش عالی از سوی دولت‌ها و اجبار به استقلال دانشگاه‌ها در تأمین مالی خود به پولی شدن دانشگاه‌ها یا انتقال هزینه آموزش عالی از دولت به افراد منجر شده است و دانشجویان ناچارند هزینه آموزش خود را شخصاً پرداخت کنند. استدلال اصلی این است که آموزش عالی شهروندان را در بازار شغلی رقابت‌پذیر می‌کند و بنابراین پرداخت هزینه تحصیل، در واقع، نوعی سرمایه‌گذاری است که افراد برای آینده خود انجام می‌دهند. در نهایت هم، جامعه از رشد و رونق اقتصادی حاصل از افزایش مهارت‌های جمعی، که رونق کسب‌وکار را در پی دارد، سود می‌برد. در این استدلال‌ها، که بیشتر برای قطع حمایت دولتی از دانشگاه‌ها ارائه می‌شوند، به‌هیچ‌وجه از انگیزه فرهنگی و روشنفکرانه برای آموزش عالی و اهدافی که در انقلاب اول آکادمیک مورد تأکید بود (پیوند عمومی و همبستگی اجتماعی از طریق جذب تمامی گروه‌های اجتماعی) خبری نیست.

اما برخلاف تصوراتی که کاهش بودجه دانشگاه‌های دولتی و افزایش دانشگاه‌های خصوصی را عامل بالا رفتن بهره‌وری و صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی دولت می‌دانست، پولی‌سازی دانشگاه‌ها به‌هیچ‌وجه ارزان یا حتی به‌صرفه تمام نشده است. مطالعات در آمریکا نشان می‌دهند که دانشگاه‌ها، پس از حذف بودجه عمومی، برای رقابت با یکدیگر در جذب دانشجو، هزینه‌های به‌مراتب بیشتری از هزینه‌های گذشته خود صرف کرده‌اند. جذب دانشجو و تبلیغات برای آن متضمن هزینه‌های کلان برای امکانات خوابگاهی، هزینه‌های نگهداری، فضای سبز، مشاوره، امکانات ورزشی و دفاتر آموزشی بوده است. دانشگاه‌ها در رقابتی نفسگیر پردیس‌های لوکس و امکانات تفریحی و خوابگاهی متنوعی ساخته‌اند که با سیاست گذشته، که طراحی خوابگاه‌ها، رستوران‌ها و کلاس‌های درس بر محور سادگی قرار داشت، فاصله دارد. در مقابل، تمامی دانشگاه‌ها در گام نخست از هزینه‌های آموزشی کاسته‌اند. این به معنای کاهش فاجعه‌بار اعضای

هیئت علمی، افزایش اساتید حق التدریس و حساسیت پایین تر به کیفیت آموزشی و ارتباطات هیئت علمی و مناسبات آکادمیک است.

اما این همه ماجرا نیست. پولی سازی دانشگاه ها، از سوی دیگر، مناسبات دانشگاهی میان دانشجویان، اساتید و فعالیت های علمی و فرهنگی دانشگاه را به طور گسترده تحت تأثیر قرار داده است. موقعیت «دانشجو به مثابه مشتری» مناسبات آکادمیک را از اساس زیرورو کرده است. تقلب در نوشتن پایان نامه و مقاله، دوری از آرمان خواهی، نمره محوری، مدرک گرایی و عدم جدیت در تحصیل نمونه هایی هستند از تغییراتی که با تبدیل شدن دانشجویان به مشتریان خدمات دانشگاهی، به طور گسترده ای مشاهده می شوند. با حذف طبقات پایین تر، تحصیلات آکادمیک، به عنوان عامل تمایزیابی، در اختیار گروه هایی با موقعیت اجتماعی بالاتر قرار گرفته است تا آن را به عنوان سرمایه نمادین در مناسبات اجتماعی به کار گیرند (مینتز، ۲۰۲۱).

زنان با موقعیت اجتماعی پایین تر بازندگان اصلی این وضعیت هستند، چراکه در مقایسه با مردان هم طبقه خود، در برابر بدهی آسیب پذیرترند. به علاوه، عدم ارائه خوابگاه و مراکز اقامتی ارزان در آموزش پولی، بیش از همه آن ها را از تحصیل منصرف می کند. همچنین، دختران جوان خیلی زود در معرض ازدواج و فرزندآوری قرار می گیرند و بدین ترتیب، امکانات تحصیل و اشتغال مطمئن را برای همیشه از دست می دهند.

این که مقالات مورد بررسی تا چه حد توانسته اند مشکلات و محدودیت های پیش روی نظام آموزش عالی ایران را در ارتباط با مسائل جهانی درک کنند و از تفاوت ها و شباهت های آن با سایر نظام های آموزش عالی آگاهی یابند اهمیت اساسی دارد، چراکه فعالیت علمی به شکل بنیادین از طریق ارتباط میان دانشمندان و متخصصان صورت می پذیرد و پیش می رود. تمیز مسائل محلی و جهانی از یکدیگر امکان فهم چرایی و حل آن ها را میسر می سازد و چشم اندازی درباره تحولات و تغییرات آتی فراهم می کند. در ادامه، با ارائه خلاصه مقالات درباره فعالیت زنان در آموزش عالی، روایتی پیش خواهیم نهاد از صورت بندی مسائل زنان در آموزش عالی، تبیین یا اقامه دلیل برای آن ها، و نیز چشم انداز طرح شده از برابری یا مناسبات جنسیتی در دانشگاه.

۳. روش تحقیق

روش پژوهش حاضر مرور روایی است. مرور روایی روشی کیفی است که خلاصه‌ای معتبر از معرفت موجود در زمینه مورد نظر ارائه می‌دهد و در کنار آن، نتیجه‌ای نقادانه فراهم می‌آورد. به عبارت دیگر، نقشه‌ای روایی از سنت تحقیقی در باب موضوع ارائه می‌دهد. کار اصلی مرور روایی تفسیر و نقد است و نقش آن تعمیق فهم (گرین‌هالچ^۱ و همکاران، ۲۰۱۸). در مرور روایی، سعی می‌شود که تحولات در مواجهه با موضوع و پرسش‌هایی که مطرح شده و روش‌هایی را که به کار گرفته شده‌اند، در طول زمان آشکار شود. هدف از مرور روایی مقایسه تفاوت پرداخت پژوهشگران به موضوعی واحد است. این روش به موضوعاتی می‌پردازد که به شیوه متفاوتی توسط محققان مختلف مفهوم‌پردازی و مطالعه شده‌اند. به طور کلی، روش مرور روایی اغلب به عنوان روشی پیشرو و پیش‌برنده مرزهای دانش شناخته می‌شود و در دو دهه اخیر رونق یافته است (وایلز^۲ و همکاران، ۲۰۱۱، ۵۸۷) و با انواع دیگر مقالات مروری تفاوت‌هایی دارد. به عنوان مثال، مرور روایی، بیش از آن‌که به مقایسه یافته‌ها نظر داشته باشد، به استحاله ایده‌ها و شکل‌گیریِ نظرگاه‌های جدید در طول زمان تمرکز دارد، حال آن‌که مرور نظام‌مند به سؤالی مشخص و محدود از طریق مرور مطالعات پیشین پاسخ می‌دهد. مرور نظام‌مند از لحاظ روشی از وضوح و صراحت بیشتری برخوردار است، از نظر موضوعی پرسش متمرکزتری دارد، و همچنین از ابزارها و سنج‌ها و ملاک‌های گزارش‌دهی ساختاریافته‌تری بهره می‌برد (ونگ^۳ و همکاران، ۲۰۱۳).

مرور روایی، در مقایسه با مرور نظام‌مند، اغلب به سوگیری متهم می‌شود، حال آن‌که وقتی از تفسیر (در مرور روایی) سخن می‌گوییم، مقصودمان تحلیلی است که ناگزیر به اتخاذ چشم‌اندازی مشخص است و موضع مفسر در آن شفاف است، آن‌چنان‌که خواننده می‌تواند بفهمد چرا این چشم‌انداز خاص، فرایند انتخاب (آثار پژوهشی) و روش‌شناسی تفسیری در ارتباط با پرسش به کار گرفته شده است. مرور روایی و مرور نظام‌مند در روش‌ها و حیطه‌های کاربرد تفاوت دارند. مرور نظام‌مند، با رویکردی سختگیرانه، ادبیات مورد نظر را به شیوه‌ای به‌دقت صورت‌بندی شده و با روش تحلیلی کمی یا کیفی معرفی

1. Greenhalgh
2. Wiles
3. Wong

می‌کند. تلاش محقق متمرکز بر پرسشی یگانه، جامعیت در یافتن مقالات و ارائه خلاصه‌های عینی‌نگر و مبتنی بر شواهد است. به علاوه، موضوع در مرور نظام‌مند بسیار ریز و دقیق است. در مقابل، راه و روش به‌طور رسمی تأییدشده‌ای برای انجام مرور روایی وجود ندارد، چراکه پرسش در مرور روایی کلی‌تر و ملاک‌های گزینش مقالات عمدتاً ذهنی است (چینی^۱، ۲۰۲۱، ۳۰۴۵). در واقع، در مرور روایی، ملاک‌های گزینش عینی و نظام‌مندی برای مقالات مورد بررسی وجود ندارد (پائه^۲، ۲۰۱۵، ۴۱۷). علاوه‌بر آن، رویکردهای روش‌شناختی (از قبیل راهبرد جست‌وجو و ملاک‌های ورود) گزارش نمی‌شود (اختر^۳ و همکاران، ۲۰۱۹، ۳۳۱).

در انجام مرور روایی، شش مرحله از هم تفکیک شده‌اند: (۱) تعریف معیارهای مرور ادبیات مورد نظر و پرسش‌های تحقیق و ملاک‌های وارد کردن یا حذف مقالات؛ (۲) معرفی کلیدواژه‌هایی که جست‌وجو براساس آن‌ها انجام شده است و پایگاه داده‌های مورد استفاده و مقالات انتخاب‌شده؛ (۳) ارزیابی کیفی مقالات انتخابی؛ (۴) استخراج داده‌ها از مقالات و ارائه جزئیات درباره هدف، متن و اطلاعات جمعیت‌شناختی آن‌ها؛ (۵) ترکیب داده‌ها؛ و (۶) تألیف نهایی مقاله، تأملات انتقادی و پیشنهاد برای تحقیقات آتی.

روش مرور روایی در مقالات امروزی علوم اجتماعی ایران چندان پرتکرار نیست، هرچند مرور روایی انتقادی، مانند خاستگاه اصلی آن در زمینه علوم پزشکی، بسیار مورد استفاده و استقبال است. سایر مقالات مروری، مانند مرور نظام‌مند، در نشریات علمی فارسی پرتکرار است؛ با این همه، در زمینه آموزش عالی زنان، هیچ مقاله فارسی مروری به دست نیامد.

این امر در نشریات انگلیسی‌زبان صادق نیست. فیلیپس^۴ و همکاران (۲۰۲۲) ۵۶ پژوهش علمی را درباره هویت و تجربه‌های دانشجویان زنان در فاصله سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ بررسی کرده‌اند. آن‌ها چهار مضمون اصلی را از مقالات استخراج کرده‌اند: (۱) فرهنگ سازمانی آکادمی بیش از هر چیز مبتنی بر ارزش‌های رقابتی در کار پژوهشی است و متأثر از

1. Chaney
2. Pae
3. Akhtar
4. Phillips

نوعی نظام آموزشی بازاری شده است که تفاوت‌های فردی و جنسیتی را حذف می‌کند و استانداردهایی خشک و کمی دارد و زنان را در وضعیت بیگانه‌شده‌ای از هویت جنسیتی خود قرار می‌دهد؛ (۲) در دانشگاه‌ها، تحت تأثیر نظام اقتصادی نئولیبرال، نوعی از سکسیسم جدید شکل گرفته است؛ بدین معنا که رتبه‌بندی و طبقه‌بندی جدیدی سر برآورده که کاملاً مبتنی بر تبعیض جنسیتی است. در نظام دانشگاهی، زنان در سلسله‌مراتب مدیریت نمایندگان کمتری دارند و در عین حال در نظام دانشگاهی، که عمدتاً ارتقا با تحقیق و پژوهش مرتبط است، فعالیت‌های دانشگاهی دیگر، مانند تدریس، فعالیت‌هایی زنانه در نظر گرفته می‌شوند؛ (۳) زنان در فضای دانشگاهی بین هویت فردی و حرفه‌ای تنش و تضاد تجربه می‌کنند؛ و (۴) شبکه روابط دانشگاهی اغلب مردانه است و زنان بدان کمتر راه دارند.

مونتیرو^۱ و همکاران (۲۰۲۳، ۹۵۸) با بررسی ادبیات موجود درباره تجربه‌های زنان دانشگاهی استدلال می‌کنند که کلیشه‌های جنسیتی، عوامل فرهنگی و انتظارات اجتماعی بالا، نیروی مقاومی در برابر حرکت و تلاش زنان برای پیشرفت ایجاد می‌کنند، آن‌چنان که خودشان فرصت‌های پیش‌آمده در ارتقای حیات آکادمیک را کنار بگذارند.

وستوبی^۲ و همکاران (۲۰۲۱) در مروری نظام‌مند و با بررسی ۳۲ مقاله، شش عامل اصلی در حیات دانشگاهی زنان (به‌عنوان مانع و یاری‌رسان) را استخراج کرده‌اند. موانع از این جمله‌اند: شبکه روابط (ممنوعیت داخل کردن زنان در شبکه روابط)، تعادل کار و خانه (زمانی که زنان مجبور می‌شوند یکی از این دو را انتخاب کنند)، تبعیض جنسیتی روزمره، سلسله‌مراتب/ساختار قدرت (واگذاری نقش‌های کم‌ارزش‌تر به زنان)، درهم‌تنیدگی مناسبات قدرت (بسیاری از زنان تبعیض مضاعف را تجربه می‌کنند، زمانی که برای مثال به اقلیت قومی تعلق دارند)، و یاری‌رسان‌ها (شریک زندگی حمایتگر). همان‌طور که نویسندگان متذکر می‌شوند، موانع از یاری‌رسان‌ها بیشتر و قدرتمندترند.

در پژوهش حاضر، برای پاسخ به پرسش‌های طرح‌شده، از پایگاه نشریات علمی نورمگز، بانک اطلاعات نشریات مگیران، پرتال جامع علوم انسانی، مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی و موتور جست‌وجوی گوگل اسکولار استفاده شد. همچنین، فهرست

1. Monteiro
2. Westoby

کتابشناسی کتابخانه ملی ایران برای جست و جوی کتاب مورد استفاده قرار گرفت. ابتدا واژگان «زنان»، «آموزش عالی» و «دانشگاه» در عناوین، واژگان کلیدی، چکیده و متن مقالات علمی و نیز عناوین کتابها مورد جست و جو قرار گرفت. بدین ترتیب، در مجموع، ۱۵۶ مقاله فارسی غیر تکراری و ۲ کتاب یافته شد. در این مرحله، دو معیار برای وارد کردن مقالات در فرایند مرور روایی در نظر گرفته شدند. این معیارها شامل مرتبط بودن و معتبر بودن مجلات بودند. در مرحله غربالگری مقالات، ۱۴۲ مقاله حذف شدند. دلیل این امر مجموعه وسیعی از مقالات نامرتب بود که به آموزش عالی زنان به عنوان یکی از مجموعه متغیرهای وابسته موضوعاتی چون نگرش به ازدواج و باروری یا عوامل مؤثر بر اشتغال می‌پردازند، بدون آن که تأمل ویژه‌ای بر کارویژه دانشگاه یا روندهای دانشگاهی داشته باشند. به عبارت دیگر، صرفاً تأثیر سطح تحصیلات پاسخگویان با متغیر مورد نظر سنجیده می‌شود. در مجموعه دیگری از مقالات، جامعه آماری دانشجویان دختر هستند و باز هم مفاهیم، شاخص‌ها و متغیرهای تحلیل شده ارتباطی با حیات دانشگاهی ندارند. مقالات حذف شده دیگر مقالاتی بودند که به مقایسه شاخص‌های توسعه بین ایران و کشورهای مختلف پرداخته بودند و شاخص آموزش عالی زنان یکی از مجموعه شاخص‌های مؤثر در بررسی و مقایسه بود. در این مرحله، ۱۵ مقاله با معیارهای مورد نظر شناسایی شدند و در نهایت دو کتاب مجموعه مقالات در زمینه آموزش عالی زنان با عناوین علم‌ورزی زنان در میدان دانشگاه و آموزش عالی و تحولات فرهنگی و اجتماعی زنان، دانشگاه، هویت و سیاست زندگی زنان نیز به مجموعه مقالات افزوده شدند. به این ترتیب، ۱۸ مقاله به مجموعه مقالات افزوده شدند. در نهایت، ۳۴ مقاله بررسی شدند.

۴. یافته‌ها

مقالات در زمینه آموزش عالی زنان تنوع موضوعی و مفهومی چندانی ندارند. بخش مهمی از مقالات دو موضوع مشخص دارند: ۱) عوامل مؤثر بر پیشی گرفتن دختران دانشجو بر پسران، و ۲) آمار ناچیز اشتغال زنان علی‌رغم افزایش دانش‌آموختگان زن آموزش عالی. موضوع اول عوامل تأثیرگذار بر حضور زنان در آموزش عالی است که بر یک «مسئله» مشخص متمرکز است و آن هم پیشی گرفتن نسبت دختران دانشجو بر پسران است. موضوع

دوم به امکانات اشتغال زنان فارغ‌التحصیل دانشگاه می‌پردازد. آمار بالای بیکاری زنان فارغ‌التحصیل دانشگاه‌ها مسئله اصلی این مقالات است. موضوع سوم نابرابری در محیط دانشگاه است. مقالات این رسته بر موانع جذب زنان در هیئت علمی دانشگاه‌ها یا ارتقای آن‌ها در آن مقام تمرکز دارد. موضوع چهارم تأثیرات حیات دانشگاهی بر توانمندسازی و هویت‌یابی زنان است. سیر اصلی این مقالات تأثیر آموزش عالی بر بازتعریف جایگاه زنان در جامعه است. در ادامه، گزارشی از پرداخت به هر یک از حیطه‌های موضوعی در مقالات خواهد آمد و در پایان به جمع‌بندی و نقد مقالات خواهیم پرداخت.

۴-۱. افزایش مشارکت زنان در آموزش عالی نسبت به مردان

با پیشی گرفتن تعداد دختران از پسران در رشته‌های مختلف از اواسط دهه هفتاد، مجموعه مقالاتی در تحلیل این پدیده نگاشته شدند. حتی تا امروز، بیشترین تعداد مقاله با در حوزه آموزش عالی زنان به همین موضوع اختصاص دارد. این مقالات یا به‌سادگی به گزارش افزایش سهم دختران طی سال‌های مختلف و رشته‌های مختلف می‌پردازند، و یا علل این امر را می‌کاوند و گزارش می‌کنند. در کنار این دو رویکرد، دسته دیگری از مقالات هم هستند که به راهکارهای مدیریتی و برنامه‌ریزی اختصاص دارند؛ بدین ترتیب که سیاست سهمیه‌بندی برای «تبادل جنسیتی» در دانشگاه‌ها را پیشنهاد می‌کنند، یا در انتقاد به این سیاست، که چندی نیز اجرا شد، نوشته شده‌اند. با وجود این، تنوع چندانی در صورت‌بندی مسئله یا استدلال در این مقالات به چشم نمی‌خورد. به همین دلیل، مقالاتی برای این بخش انتخاب شدند که نمونه مقالات با موضوع مشابه یا واجد نگرشی بدیع در طرح مسئله بودند.

قانعی‌راد و خسروخاور (۱۳۸۵، ۱۱۵) در مقاله «نگاهی به عوامل فرهنگی افزایش ورود دختران به دانشگاه‌ها» استدلال می‌کنند که «حضور زنان در دانشگاه‌ها را نمی‌توان با مقوله تربیت نیروی انسانی و اشتغال مرتبط دانست، چراکه افزایش حضور زنان در دانشگاه به افزایش اشتغال زنان نینجامیده است. در واقع، در شرایط بیکاری گسترده دانش‌آموختگان دانشگاهی، عوامل فرهنگی بیش از عوامل اقتصادی در ترغیب افراد برای ادامه تحصیل در سطح عالی نقش دارند. آن دو معتقدند که «بر هم خوردن تعادل در ترکیب جنسیتی دانشجویان را باید این‌گونه فهمید که آموزش عالی در ایران دلالت ابزاری خود برای تحرک

طبقاتی، تکوین هویت ملی و گسترش دولت - ملت را از دست داده و افزایش انگیزه دختران برای آموزش عالی، نشانه افزایش نقش فرهنگی و اهمیت نمادین دانشگاه در زندگی روزمره است. دختران در ورود به دانشگاه به نیابت از خانواده پدری یا همسری خود این کالای فرهنگی را مصرف می‌کنند، چراکه دختر یا همسر تحصیل کرده منزلت و پایگاه خانواده را افزایش می‌دهد.» لازم به ذکر است که این دو نویسنده، در شناخت انگیزه‌ای که برمی‌شمارند، به هیچ مطالعه و دلیل تجربی استناد نمی‌کنند. به عبارت دیگر، تحلیل آن دو هیچ سویه عینی ندارد، بلکه شهودی - پیشاتجربی است.

ظهیری‌نیا و بهروزیان (۱۳۹۱، ۶۹) نیز، در مقاله «مقایسه عوامل مؤثر در ورود زنان و مردان به دانشگاه»، مهم‌ترین انگیزه زنان برای ورود به دانشگاه را ازدواج می‌دانند و معتقدند که زنان انگیزه سیاسی از ورود به دانشگاه ندارند.

علیزاده و دانش (۱۳۹۶، ۳۹) در مقاله «تحلیل جامعه‌شناختی سهمیه‌بندی جنسیتی در آموزش عالی ایران» به تاریخچه و فرازونشیب طرح سهمیه‌بندی جنسیتی می‌پردازند. آن‌ها استدلال‌های موافقان و مخالفان طرح را خلاصه کرده‌اند و در پایان به دفاع از حق دسترسی زنان به تحصیلات عالی می‌پردازند. عمده استدلال مدافعان سهمیه‌بندی، به ترتیب، آسیب خانواده در صورت تحصیلات عالی زنان و افزایش سطح توقع آن‌ها و بالارفتن احتمال طلاق و تأثیرات آن بر بیکاری مردان شمرده شده است. مخالفان، در مقابل، استدلال می‌کنند که از قضا خانواده مهم‌ترین پشتیبان زنان در آموزش عالی بوده و ناآگاهی بالاترین عامل طلاق و فروپاشی خانواده است نه سواد و دانش بیشتر. در ثانی، سهم زنان از بازار کار با افزایش تحصیلات آن‌ها افزوده نشده است.

بهبهانی و همکاران (۱۳۸۸) در مقاله «تحلیلی بر سهمیه‌بندی جنسیتی در دانشگاه‌ها با تأکید بر رشته پزشکی» به استدلال‌هایی اشاره می‌کنند که بر تأمین نیروی مورد نیاز بازار کار تأکید می‌کنند و معتقدند که زنان بسیاری به خاطر ازدواج و فرزندآوری، علی‌رغم تحصیل، خانه‌نشینی را ترجیح می‌دهند یا نمی‌توانند برای کار به مناطق دورافتاده بروند؛ بنابراین بهتر است با سهمیه‌بندی جنسیتی، پسران بیشتری به دانشگاه ورود کنند و فارغ‌التحصیل شوند و در نتیجه، متخصصان بیشتری برای ورود به بازار کار تربیت شوند. نویسندگان انگیزه اصلی موافقان سهمیه‌بندی را بر هم خوردن «تعادل جنسیتی» در دانشگاه

می‌دانند، اما از نظر آن‌ها، برای برقراری تعادل، زمانی مجاز به سلب حق بنیادین انسان‌ها برای تحصیل هستیم که اختلالی در نظم امور ایجاد شده باشد، حال آن‌که بر هم خوردن تعادل جنسیتی در بازار کار تا حد زیادی ناشی از بی‌نیازی بازار کار به انبوه تحصیل‌کردگان است؛ چراکه پسران وارد دانشگاه نمی‌شوند، زیرا تحصیلات دانشگاهی را مقرون‌به‌صرفه نمی‌دانند و فکر می‌کنند که بدون مدرک شانس بیشتری برای اشتغال دارند، اما زنان همچنان به دلایل منزلتی و غیراقتصادی، ترجیح می‌دهند تحصیلات عالی داشته باشند. این استدلال در شمار زیادی از مقالات بدون هیچ پشتوانه پژوهشی تکرار می‌شود. در نهایت، مقاله بر امر مبهمی با عنوان «تفاوت عقلانیت زنانه و مردانه» در توجیه افزایش حضور زنان در دانشگاه پافشاری می‌کند. نکته اصلی‌ای که نویسندگان به برنامه‌ریزان گوشزد می‌کنند این است که نباید از بابت افزایش حضور دختران در دانشگاه نگران بود، چراکه این افزایش تأثیری در بازار کار ندارد.

یکی دیگر از سیاست‌های خلاف عدالت آموزشی «بومی‌گزینی» است، که برخی از مقالات به آن پرداخته‌اند. مهرعلیزاده و همکاران (۱۳۹۱، ۱۱۹) در مقاله «آسیب‌شناسی سیاست بومی‌گزینی کنکور (تحلیل محتوای سایت‌های اینترنتی و رسانه‌های عمومی کشور)» سیاست بومی‌گزینی مصوب سال ۱۳۸۷ را به‌عنوان سیاستی ضد عدالت آموزشی و از بین برنده تکثر و اختلاط قومی در دانشگاه‌ها می‌دانند و آن را مخالف سیاست تقسیم‌بندی مناطق مصوب ۱۳۶۹ می‌دانند که با هدف بالا بردن تحرک طبقاتی و جبران نابرابری‌های محلی اجرا می‌شد. این نویسندگان معتقدند که دلیل تصویب بومی‌گزینی رفع مشکلات اقامتی و کاستن از هزینه‌های احداث و نگهداری خوابگاه‌ها و جلوگیری از بالا رفتن سن ازدواج است، حال آن‌که در تعیین قطب‌ها و مناطق جدید، دانشجویانی با استان‌های بسیار دور از یکدیگر بومی یک منطقه به حساب می‌آیند.

عباس‌زاده (۱۳۹۴، ۹۷) در مقاله «بررسی تطبیقی پنج برنامه توسعه کشور پیرامون دستیابی به عدالت جنسیتی با تأکید بر وضعیت آموزش عالی زنان در ایران و مقایسه با وضعیت جهانی» به سیاست‌های عمومی‌ای می‌پردازد که افزایش دانشجویان دختر در دانشگاه‌ها را به دنبال داشته‌اند. نویسنده با مقایسه چهار برنامه توسعه و تأثیر آن بر سهم زنان در آموزش عالی می‌گوید که برنامه‌های اول و دوم توسعه برنامه‌ریزی جنسیتی ندارند و از

برنامه سوم بر رابطه جنسیت و توسعه تأکید شده است. روند افزایش حضور زنان در دانشگاه‌ها از این دوره آغاز می‌شود و تأثیرات برنامه چهارم توسعه بیشتر در مقطع کارشناسی ارشد است و افزایش سهم زنان در این مقطع قابل مشاهده می‌باشد. با این حال، وی تأسف می‌خورد که چرا افزایش حضور زنان در آموزش عالی با افزایش سهم آن‌ها در تولید دانش، جوایز علمی و تألیف و پژوهش تناسبی ندارد؛ هرچند به هیچ وجه گزارش نمی‌کند که این عدم تناسب را به صورت نرخ و با در نظر گرفتن بازه زمانی به دست آورده است یا صرفاً با شمارش ساده. طبق جداول ارائه شده، شمارش ساده مبنای بوده است، چراکه تحقیق خود او نشان می‌دهد که سال‌های چندانی از حضور چشمگیر زنان در سطوح بالاتر آموزش عالی نگذشته و سهم اساتید زن نیز از کل هیئت علمی بسیار پایین است. مقاله وی تنها مقاله‌ای است که از دستاورد علمی زنان سخن به میان می‌آورد و البته آن را ناچیز می‌شمرد.

شکریگی و رمضان‌فر (۱۳۹۸) نقش دانشگاه آزاد اسلامی در گسترش دسترسی زنان به آموزش عالی را بررسی می‌کنند و معتقدند که دسترسی آسان به فضای تحصیل، تداوم نظارت خانواده، فرصت برای زنان متأهل و افزایش ظرفیت پذیرش در شهرهای کوچک از شرایطی هستند که دانشگاه آزاد اسلامی برای زنان فراهم کرده است. در عین حال، دانشگاه آزاد به ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر برای زنان کمک چندانی نکرده است. آن‌ها به معایبی همچون پولی‌سازی آموزش، محدود ساختن پذیرش دانشجویان به افرادی که می‌توانند شهریه پرداخت کنند، و آموزش بی‌کیفیت در واحدهای متعدد، خصوصاً شهرهای کوچک، توجه نکرده و در عین حال عدم استقلال و تحرک زنان را امتیاز برشمرده‌اند. (به نقل از: فلاحی، ۱۳۹۸، ۳۳)

۲-۴. زنان و بازار کار

مقالات مرتبط با اشتغال زنان دانشگاهی به نحوی ادامه مقالات گروه قبل هستند؛ یعنی شروع استدلال و طرح مطالبشان بدون استثنا از افزایش سهم مشارکت زنان در آموزش عالی آغاز می‌شود و با مقایسه آن با سهم از بازار کار ادامه می‌یابد. فراستخواه (۱۳۸۳، ۱۴۷) در مقاله «زنان، آموزش عالی و بازار کار» می‌گوید: «سهم زنان در آموزش عالی رو به افزایش و نرخ مشارکت مردان رو به کاهش است و این جریان ادامه خواهد داشت. با این حال، نرخ حضور زنان در بازار کار بسیار کمتر از مردان است. در واقع، آموزش بیشتر فرصت‌های شغلی را

می‌کاهد.» با این حال، وی هیچ دلیلی برای این مسئله بر نمی‌شمارد و صرفاً «خط‌مشی‌ها» و پدرسالاری را به‌طور مبهم مانع افزایش مشارکت زنان در بازار کار می‌داند.

قارون (۱۳۸۱) در مقاله «برآورد تقاضای اجتماعی آموزش عالی در ایران در دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۸» تقاضای افزایش زنان برای آموزش عالی را معلول «چشم‌وهم‌چشمی» و تقاضای کاهش مردان را معلول انگیزه‌های اقتصادی می‌داند. او نیز، مشابه قانعی‌راد و خسروخاور، دلایل تجربی برای این برآورد انگیزه‌ها ارائه نمی‌دهد، اما گامی پیشتر از قانعی‌راد و خسروخاور برمی‌دارد و «اقتصاد غیرمولد و مبتنی بر سفته‌بازی و بدون کار واقعی» را به‌خاطر پایین بودن آمار اشتغال زنان سرزنش می‌کند.

سفار حیدری و همکاران (۱۳۸۸، ۸۵) در مقاله «زمینه‌یابی افزایش مشارکت زنان در آموزش عالی (مطالعه موردی: دانشگاه مازندران)» با تأکید بر تأثیر فرایندهای جهانی شدن در افزایش سهم دانشجویان دختر، با ارائه نتایج پیمایش خود، انگیزه اقتصادی و علاقه به اشتغال را مهم‌ترین انگیزه دختران برای ورود به دانشگاه ذکر می‌کنند. پیمایش آن‌ها نتایج کلیشه‌ای و غیرتجربی‌سایرین را نفی می‌کند، اما به نظر می‌رسد که در زمینه ارجاع به تحقیقات سایر نویسندگان، انتخابی و به‌دور از ضوابط همکاری علمی بوده است.

براتعلی و همکارانش (۱۳۸۹، ۷۹) در مقاله «زنان، اشتغال و تحصیلات آموزش عالی» معتقدند که اساساً سرمایه‌گذاری در آموزش زنان در سراسر جهان زمینه‌ای برای رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی بالاتر مهیا می‌کند، حال آن‌که در ایران چنین روندی را شاهد نیستیم.

ابراهیم‌پور (۱۳۹۸) گزارش جامع و قابل‌توجهی از روند ده‌ساله اشتغال زنان دارای تحصیلات عالی در بازار کار ارائه می‌دهد. او حضور ناچیز زنان در بازار کار را نتیجه سیاست‌گذاری‌های بی‌توجه به جنسیت می‌داند که زنان را از بخش عمومی اقتصاد می‌رانند و به بخش خصوصی هدایت می‌کند. وی معتقد است که بخش خدمات، خصوصاً شاخه گردشگری، امکانات بالقوه زیادی برای جذب زنان تحصیل‌کرده دارد (به‌نقل از: فلاحی، ۱۳۹۸، ۳۶۹).

شریعت‌پناهی و درودیان (۱۳۹۸) معتقدند که راهبرد اشتغال دانش‌آموختگان زن، از نظر دولت، شرکت‌های دانش‌بنیان هستند. از این‌رو، سیاست‌های دولت در این حوزه با سازمان‌های دولتی و دانشگاه‌ها متفاوت است و از موفقیت آن‌ها استقبال می‌کند. در عین حال، سرمایه فرهنگی (تحصیلات) زنان در شرکت‌های دانش‌بنیان قدرت چانه‌زنی آن‌ها را بالا برده و از

نابرابری جنسیتی کاسته است. نویسندگان در عین حال معتقدند که زنان در این میدان با دشواری‌های بیشتری برای کارآفرین شدن مواجه‌اند (به نقل از: فلاحی، ۱۳۹۸، ۴۵۷).

فلاحی (۱۳۹۸) پیش‌بینی می‌کند که با توسعه اینترنت و فناوری‌های پیشرفته مجازی، مشاغل بسیاری از میان خواهد رفت و در عین حال، تعداد قابل توجهی موقعیت شغلی جدید نیز در حوزه فناوری‌های اطلاعاتی ایجاد خواهد شد. این موضوع چالش جدیدی برای مشارکت اقتصادی زنان خواهد بود، زیرا زنان کمتری به این رشته‌ها اقبال نشان می‌دهند.

۳-۴. زنان و نابرابری در محیط دانشگاه؛ جذب هیئت‌علمی، ارتقا و تنش‌های نقشی زنان دانشگاهی
برخی مقالات به موانع حضور زنان در کسوت استادی یا کسب کرسی مدیریتی در دانشگاه و برخی مقالات دیگر به تنش‌های نقشی زنان دانشجو و استاد پرداخته‌اند. در بخش‌هایی از مقالات، این تعارض‌های نقشی به امور ذاتی و غیرسیاسی پهلوی می‌زنند که هر زن شاغلی با آن روبه‌رو است؛ یعنی فشار انجام امور شغلی و تحصیلی با مراقبت از کودکان و انجام کارهای منزل. این فشارها در مقالات گریزناپذیر قلمداد می‌شوند. چیزی از جامعه طلب نمی‌شود و ضرورت عمومی‌سازی فعالیت‌هایی که جامعه از آن سود می‌برد (مانند فعالیت‌های پرستاری و مراقبتی) پیش کشیده نمی‌شود. در این مقالات، تبعیض جنسیتی در مناسبات ساختاری در دانشگاه مغفول مانده و بیشتر به کلی‌گویی اکتفا شده یا از مسائل جذب و ارتقا انتقاد شده است. این انتقادات هم صرفاً رویه‌های مبهم مدیریتی را منظور دارند و مسئله بیشتر در حد موضوعی صنفی و نه اجتماعی طرح می‌شود. نظریه «سقف شیشه‌ای» به نحوی متافیزیکی در این مقالات مورد اشاره و ارجاع قرار گرفته است؛ بدین معنا که ماهیتی قابل شناخت و تحلیل و رفع ندارد.

سفیری و باغستانی (۱۳۹۳) در مقاله «بررسی احساس تبعیض جنسیتی بین اعضای هیئت‌علمی و عوامل مؤثر بر آن» نابرابری در احراز سمت‌های مدیریتی را بالاترین تبعیضی می‌داند که اعضای هیئت‌علمی زن نسبت به آن اعتراض دارند.

کشاوری (۱۳۹۹، ۳۹) در مقاله «دشواری‌های زنان برای ورود به حرفه دانشگاهی: مطالعه‌ای کیفی» استدلال می‌کند که در «زمانه موافق تحصیلات زنان، اما سرسخت در برابر جذب حرفه‌ای آنان»، به سر می‌بریم و دلایل این امر را هم توده‌ای شدن تحصیلات دکتری، کاهش بودجه دانشگاه‌ها و افزایش تصاعدی متقاضیان جذب می‌داند. دلایل شکست زنان در

این فرایند عبارت‌اند از: «غلبه ضوابط غیرعلمی، صوری بودن جلسات جذب، وجود لابی‌های مردانه، تغییر آیین‌نامه‌ها و تصمیمات». وی با صراحتی که کمتر در سایر مقالات مشاهده می‌شود، راه حل را در آموزش اصول برابری جنسیتی به کمیته جذب می‌داند. وی نشان می‌دهد که در وضعیت فعلی، حتی همراهی‌های اداری با زنان (مانند مرخصی‌های زایمان) گرهی از مشکلاتشان نمی‌گشاید، چراکه در شرایط رقابتی و بدون همکاری میان اعضای هیئت‌علمی، خود زنان از این امتیاز چشم می‌پوشند تا بعداً دچار مشکل نشوند.

شریعت‌پناهی و شعبی (۱۳۹۸) گزارش می‌کنند که فضای آموزش و پژوهش دانشگاهی مردانه است و زنان به دلیل پیش‌داوری‌ها و ارزیابی‌های جنسیت‌زده، سهم اندکی از بودجه‌های پژوهشی و موقعیت‌های شغلی آکادمیک می‌یابند. علاوه بر آن، زنان حمایت و پشتیبانی کمتری نیز از سوی خانواده و جامعه دریافت می‌کنند و مسئولیت‌های خانوادگی، محدودیت‌هایی برای رشد و پیشرفت آن‌ها ایجاد می‌کند (به نقل از: کشاورز، ۱۳۹۸، ۲۴۵).

عزیزی (۱۳۹۸) با مقایسه احساس نابرابری جنسیتی در میان استادان زن دانشکده‌های فنی و علوم اجتماعی دانشگاه تهران نتیجه می‌گیرد که حساسیت‌های جنسیتی در علوم اجتماعی بالاتر است و آگاهی جنسیتی مردان بالاتر و حضور زنان در لایه‌های مدیریتی و اجرایی هم بیشتر است. مقاله عزیزی به‌نحو ارزشمندی خوش‌بینی‌های رایج در واگذاشتن امور به مرور زمان و امید به پیشرفت تدریجی به سمت برابری و عدالت را نفی می‌کند. وی نشان می‌دهد که تسهیلات نهاد دانشگاه برای زنان نه تنها بهبود نیافته است، بلکه برخی از امکاناتی که زنان در گذشته داشتند (مانند مهد کودک یا سرویس آمدورفت برای مادران و کودکان) در سال‌های اخیر از آن‌ها دریغ شده است و از قضا، دانشکده‌هایی که منابع مالی و همراهی‌های مدیریتی و سیاسی بیشتری دارند، از این امتیاز برای بهبود وضعیت دانشجویان و هیئت‌علمی زن بهره‌نبرده‌اند و فضای آموزشی برای زنان برابر و بهتر نشده است (به نقل از: کشاورز، ۱۳۹۸، ۱۲۱).

به عقیده شرافت و واحدی (۱۳۹۸) استادان زن زیر ذره‌بین نقد قرار دارند و فرصت ارتقا، تصمیم‌گیری و اجرا برای آنان کمتر است. زنان به خاطر تجربه کمتر در میدان عمل نسبت به مردان فاقد قدرت‌اند. آن‌ها به علت زن بودن مورد نقد یا تمسخر دانشجویان قرار می‌گیرند. در واقع، نقد به آن‌ها نقد به جنسیتشان است و نه به تفکرشان. در مقابل، زنان

هرگونه مقاومت، حتی برقراری گفت‌وگو، را بی‌فایده می‌دانند و امیدی به تغییر ندارند (به نقل از: کشاورز، ۱۳۹۸، ۲۹۹).

اصغرزاده و کشاورز (۱۳۹۸، ۱۶۱) معتقدند که مسائل زنان دانشگاهی در ایران و فرانسه تقریباً مشابه است. در فرانسه، برابری در بدو استخدام هست، اما این برابری تضمین‌کننده برابری در مسیر پیشرفت حرفه‌ای نیست.

آزاده و مشتاقان (۱۳۹۸) گزارش می‌کنند که ایران رتبه نخست مهاجرت زنان را در خاورمیانه دارد. آمار بالای مهاجرت عمدتاً به خاطر چالش اشتغال است و زنانی که به واسطه تحصیل توانمند شده‌اند با ناامیدی از اشتغال در داخل کشور مهاجرت می‌کنند و این بسیار خسارت‌بار است (به نقل از: فلاحتی، ۱۳۹۸، ۵۳۱).

موسوی و یابه (در فلاحتی، ۱۳۹۸، ۲۰۳) نتایج تکان‌دهنده‌ای ارائه می‌دهد: تمامی زنان شرکت‌کننده در تحقیق درگیر تعارض کار و زندگی خانوادگی‌اند و از احساس گناه، فرسودگی روانی، و استرس شغلی رنج می‌برند.

رحمانی و طیبی‌نیا (۱۳۹۸) به بررسی چهار نقش مادری، همسری، دانشجویی و شغل آکادمیک می‌پردازند و تجربه زنان از حضور همزمان در این نقش‌ها و تعادل میان نقش‌های سنتی و مدرن زنان را بررسی می‌کنند و نتیجه می‌گیرند که زنان در هم‌پوشانی این نقش‌ها میان خانواده و جامعه مناسباتی تعادل‌گرایانه برقرار می‌کنند (به نقل از: فلاحتی، ۱۳۹۸، ۱۰۳).

۴-۴. دانشگاه و توانمندسازی زنان: معنابخشی و هویت‌سازی

طیبی‌نیا (۱۳۹۶)، نویسنده کتاب دانشگاه، هویت و سیاست زندگی زنان، معتقد است که سیاست‌گذاری‌های توسعه‌افزایش مشارکت زنان در آموزش عالی و اشتغال را سرلوحه کار خود قرار داده‌اند و نتیجه این سیاست‌ها بازاندیشی هویتی و تغییر منطق ذهنیت و کنشگری فردی زنان بوده است. از نظر او، تحصیل برای زنان فرصت تحقق خود، فاصله‌گیری از محدودیت‌های جمعی از پیش مشخص و استقلال و ارتقا در نتیجه مبارزه و رقابت را در پی دارد.

فریدونی (۱۳۹۸) می‌گوید که دانشگاه در ایران به نهادی اجتماعی برای دختران تبدیل شده است. دانشگاه تنها انتخاب دختران ایرانی برای تحقق اهداف و نخستین فضای اجتماعی است که آن‌ها تجربه می‌کنند و می‌تواند آن‌ها را به سمت فرصت‌های جدید و توانمندی راهنمایی کند (به نقل از: فلاحتی، ۱۳۹۸، ۶۰۱).

احمدنیا (۱۳۹۸) می‌گوید که آموزش عالی دگرگونی در هویت فردی و اجتماعی و دگرگونی در نگرش‌ها را به دنبال داشته است. وی فاصله دختران با تحصیلات عالی با مادرانشان را از سرشتِ تقابلِ مدرن و سنتی تعریف می‌کند و معتقد است که برای مادران مادری مهم است و برای دختران کار و اشتغال (به نقل از: فلاحتی، ۱۳۹۸، ۷۳).

کشاوری (۱۳۹۸، ۶۳) معتقد است که ذهنیت دانشجویان درباره مسائل مرتبط با جنسیت، زنان و خانواده، در برخی حوزه‌ها با تغییر و در برخی حوزه‌ها با مقاومت روبه‌رو شده است. اما فضای هنجاری و آموزش‌های دانشگاهی در ایران آمادگی لازم برای زندگی مبتنی بر ارزش‌های برابری خواهانه را فراهم نمی‌کند، هر چند گرایش‌هایی در این زمینه وجود دارد، به طور مشخص در جاهایی که سنت‌های آزادی خواهانه و روشنفکرانه و حیات انجمنی دارند. کشاوری، از این جهت که به فرهنگ و فضای دانشگاهی می‌پردازد، نوعی استثنا به شمار می‌رود.

دباغی و فیروزآبادی (۱۳۹۸) معتقدند که میان تحصیلات دانشگاهی با سرمایه اجتماعی کلان، میانی و خرد رابطه معکوس وجود دارد. آن‌ها این امر را به محتوای آموزشی عاری از فنون و مهارت‌های اجتماعی و تمرکز صرف بر موفقیت تحصیلی مربوط می‌دانند. ضعف انجمن‌ها و نهادهای مدنی نیز مزید بر علت است (به نقل از: فلاحتی، ۱۳۹۸، ۱۵۵).

شیانی (۱۳۹۸) در بررسی رابطه تحصیل و مشارکت اجتماعی می‌نویسد تحصیل تأثیر چشمگیری بر آگاهی از حقوق شهروندی بر جای گذاشته است، اما دسترسی نابرابر به منابع و فرصت‌ها و بسترهای نامساعد سیاسی و اجتماعی مانع اصلی تحقق مشارکت اجتماعی است (به نقل از: فلاحتی، ۱۳۹۸، ۲۸۵).

کولایی و کاویان‌فر (۱۳۹۸) معتقدند که آموزش عالی زنان نقش ناچیزی در مشارکت سیاسی فعال آن‌ها داشته و برابری در مشارکت سیاسی نه در ایران و نه در خاورمیانه محقق نشده است (به نقل از: فلاحتی، ۱۳۹۸، ۳۲۹).

در مقاله «تحلیل جنسیتی سطوح تحصیلات عالی بر میزان دین‌داری»، توسلی و گلی (در: فلاحتی، ۱۳۹۸، ۶۳۹) پابندی به اخلاقیات میان زنان تحصیل کرده دانشگاهی را مورد بررسی قرار داده‌اند. مقاله گزارش می‌کند که با افزایش تحصیلات، از دین‌داری کاسته می‌شود. در عین حال، میزان دین‌داری زنان تحصیل کرده از مردان تحصیل کرده بالاتر است.

عزیزی (۱۳۹۸) به تجربه حضور زنان در دانشگاه در دوره پهلوی می‌پردازد. مقاله او اطلاعات جالب و ایده‌های خوبی دارد، هرچند نیمه‌تمام می‌نماید، اما در هر حال، تنها مقاله درباره تاریخ معاصر آموزش عالی زنان به شمار می‌رود (به نقل از: کشاورز، ۱۳۹۸، ۱۹).

۵. بحث و نتیجه‌گیری

پس از ارائه خلاصه مروری از مقالات در زمینه آموزش عالی زنان، می‌توان از چند کاستی اصلی در این مطالعات نام برد و تغییر در رویه‌های تحلیلی را در آن مقالات مشاهده کرد. رویکرد شی‌ءواره و فرو کاستن زنان به اعداد و آمار در مقالات جدیدتر تغییر کرده و جای خود را به سخن گفتن با خود سوژه‌های تحقیق و تمرکز بر تجربه‌ها و فهم آن‌ها از مسائل داده است. با این حال، زنان همچنان مفهومی یکدست و یک‌پارچه‌اند؛ بدین معنا که تفاوت طبقاتی، قومیتی یا موقعیت پایین‌تر و بی‌ثبات آن‌ها بر شمرده نشده است. این‌گونه، هر پرداختی از مسائل به صورت انتزاعی و در نتیجه با سوگیری طبقاتی همراه خواهد بود، هرچند از برداشت‌های محافظه‌کارانه و کلیشه‌ای دوری جست‌ه باشیم. عمده مقالات، همچنین، دانشگاه را فقط محلی برای آموزش تخصصی و مرحله‌ای واسط برای اشتغال دیده‌اند. دانشگاه به عنوان محل شکل‌گیری و تطور فرهنگ و ارتباطات آکادمیک کاویده نشده است. همچنین، مسائل آن را تاریخی و فرایندی ندیده‌اند و ناخواسته از ریشه‌یابی مسائل و فهم ارتباط آن با تغییرات اجتماعی و اقتصادی در سطح جامعه ایران و جهان در مانده‌اند. این‌گونه، با برهوتی در پشت سر و چشم‌اندازی مبهم و بی‌معنا در پیش‌رو مواجه‌ایم، چراکه لحظه حال شکلی ابدی یافته است. در ادامه، کاستی‌های بر شمرده شده توضیح داده خواهند شد.

۵-۱. خط زدن تاریخ و رویه‌ها

این تحقیقات رویه‌ای تاریخی در نظر نگرفته‌اند، بلکه در کاربرد مفاهیم و تحلیل تغییرات و رویه‌ها، کاملاً غیرتاریخی عمل کرده‌اند. اما در بررسی خود مقالات، رویه‌های تاریخی مشاهده می‌شود. برای مثال، هرچه به سمت دهه ۱۳۹۰ پیش می‌رویم، استدلال‌های کلیشه‌ای نویسندگان دهه ۱۳۸۰ به سمت تحقیقات کیفی و تجربی می‌روند، اما به شکلی توهم‌آمیز. در واقع، با حرکت به سوی دلایل فردی و غیراقتصادی روبه‌رو هستیم. زنان به هیچ وجه جمع تلقی نمی‌شوند. آن‌ها همان چیزی را نتیجه می‌گیرند که خود پیشاپیش آن‌جا

گذاشته‌اند. پرگویی درباره پدیده جهانی افزایش سهم زنان در آموزش عالی نیز، آن چنان که در دهه ۱۳۸۰ و اوایل دهه ۱۳۹۰ رونق داشت، فروکش کرده است. بیش از هر چیز، می‌توان رشد پدیده کالایی‌سازی تحصیلات عالی و بازاری‌سازی دانشگاه را در این میان مؤثر دانست. زنان به‌عنوان مشتری نگرانی ایجاد نمی‌کنند، بلکه بر رونق دانشگاه می‌افزایند.

ایده دانشگاه کارآفرین نیز خط بطلانی بر نگرانی‌های مربوط به افزایش سهم خواهی زنان در بازار کار کشید. بدین ترتیب و با رویه‌های خودگردانی مالی دانشگاه‌ها، زنان نیز به‌عنوان مشتریان، واسطه‌های قراردادی، مدیران و کارکنان مؤثر شرکت‌های واسطه و نیز انبوهی از پرولتاریای پژوهشی مفید واقع شدند. با بررسی تاریخی سیر مقالات مرتبط با آموزش عالی زنان، به موازات پیدایش رویه‌های سختگیرانه تجاری و ملاحظات بی‌رحمانه مالی در ارتباط با دانشگاه‌ها، به‌ویژه دانشگاه‌های علوم انسانی که در این میان «کم‌بازده»ترین قلمداد می‌شدند، لحن مقالات از مشاوران آب‌دیده و باتجربه دانشگاهی مدیران رسمی به‌سوی موعظه‌های دراماتیک و پرآب‌وتاب میل می‌کند و ملاحظات متلاطم عینی را رها کرده و به معانی ذهنی و تجربه‌های شخصی زنان دانشگاهی علاقه‌مند شده‌اند؛ این‌که چه معانی ذهنی زنانه‌ای به فرایند تحصیل و تدریس می‌دهند و چگونه فعالیت مادری و همسری را با کار دانشگاهی هماهنگ می‌کنند. هم‌زمان با کوچک شدن دامنه تأثیرات فعالیت دانشگاهی در اشتغال و کنار رفتن نسبت کلیت اجتماعی و فرهنگی با دانشگاه، تحصیلات دانشگاهی با معنای زندگی و رفع آلام و رنج‌های فردی مرتبط می‌شود؛ یعنی در ابعادی عظیم و الهیاتی، افراد را متأثر می‌کنند، بدون آن‌که معنایی جمعی داشته باشند. این رویه‌های معکوس می‌توانند زمینه‌ای برای مطالعه مستقل باشند.

پرسش بی‌پاسخ در اغلب مقالات چرایی بی‌ارتباطی اشتغال و آموزش عالی زنان است. بیکاری زنان معضلی اساسی در اقتصاد ایران است. عمده مقالات نه ریشه‌های اقتصادی مسئله را کاویده‌اند و نه از زمینه‌های اجتماعی آن پرسیده‌اند؛ آن‌ها دو فرض اساسی دارند: اول آن‌که بیکاری زنان وضعیتی برآمده از گذشته‌ای مبهم و دور است، همان چیزی که سنت می‌نامندش، نه وضعیتی تاریخی و موقتی؛ دوم این‌که عدم اشتغال زنان را با کم‌سوادی و بی‌مهارتی مرتبط می‌دانند و در عجب‌اند که حال که زنان تحصیلات عالی دارند، چرا همچنان بی‌کارند، در حالی که زنان در دهه ۱۳۶۰ بیشترین سهم را از کار رایگان عمومی

داشتند. در طول دوران جنگ تحمیلی، زنان عمدتاً تحصیل کرده و دوره‌دیده در بخش پزشکی، بهداشت، مامایی، سوادآموزی، واکسیناسیون و معلمی مشغول به فعالیت‌های داوطلبانه شدند و سهم قابل توجهی از تولید ناخالص داخلی را به خود اختصاص دادند. این زنان پس از جنگ و خارج شدن کشور از شرایط بحرانی، علی‌رغم تجربه کاری، امکان استخدام نیافتند. در دهه ۱۳۷۰، گفتار توسعه همان زنانی را که قبلاً از عرصه اقتصادی و اجتماعی حذف شده بودند بازیافت و با شعار آموزش دادن و آگاهی‌بخشی، وارد رقابتی جدید کرد. تکرار غیرانتقادی گزاره ایدئولوژیک آموزش و آگاهی‌بخشی به زنان، که به کار پنهان ساختن حذف آن‌ها از عرصه سیاسی و اجتماعی می‌آمد، در تحقیقات دانشگاهی بی‌معنا است. نباید از نظر دور داشت که دانشگاه‌ها از اواخر دهه ۱۳۷۰ نقش مهمی در سیاست بازنشاسی زنان پس از دوره حذف و به حاشیه راندن داشتند. این بازنشاسی در هیاهوی زن‌ستیزانه شمارش دانشجویان دختر و پسر گم شد.

۵-۲. سوگیری طبقاتی

بسیاری از مقالات، با گفتن و حتی پرگویی از زنان، بیش از آن‌که چیزی بگویند، درباره زنان سکوت کرده‌اند. طبقه اجتماعی زنان، جامعه محلی که از آن برخاسته‌اند، و حتی گروه سنی‌شان مشخص نیست. در وضعیتی که ۷۵ درصد دانشجویان برای تحصیل شهریه می‌پردازند و با پولی شدن بسیاری از خدماتی که قبلاً یا رایگان یا با قیمتی نازل به دانشجویان ارائه می‌شد، تصور می‌شود که دختران فقیرتر بیش از همه از ورود به دانشگاه بازمانده باشند. اما در کمال تعجب، هیچ‌یک از مقالات به تغییرات در سهم طبقاتی زنان توجه نکرده‌اند. آن‌ها حضور زنان مسن‌تر از طبقات بالاتر در دانشگاه برای پرستیژ اجتماعی را نه امری طبقاتی، بلکه موضوعی زنانه می‌انگارند و چشم بر حذف دختران طبقات پایین‌تر می‌بندند. پولی شدن دانشگاه و بومی‌گزینی دانشگاه را از وظیفه خود در ایجاد عدالت و برابری جنسیتی ناتوان ساخته است. دختران دانشجو، حتی اگر موفق به پذیرش روزانه در دانشگاه‌های دولتی شوند، در برابر خودگردان شدن خوابگاه‌ها، هزینه واحدهای مردودی، سنوات و هزینه‌های تغذیه و ایاب و ذهاب آسیب‌پذیرترند. در این شرایط، نه تنها دانشگاه به دختران استقلال نمی‌بخشد، بلکه آن‌ها را برای تأمین هزینه‌ها، به خانواده وابسته‌تر می‌سازد. علاوه بر آن، آن‌ها را از امکان فعالیت‌های دانشجویی و فرهنگی و حضور در جمع‌های روشنفکرانه باز می‌دارد.

۳-۵. فرو کاستن دانشگاه به مرکز آموزش تخصصی و نه پژوهش و فرهنگ

تقریباً هیچ‌یک از مقالات به فضای فرهنگی دانشگاه، پژوهش‌های مرتبط با زنان یا حتی رشته‌های مطالعات زنان و نقش آن در عدالت جنسیتی اشاره نمی‌کنند. به هیچ ترتیب، بحثی در این باره که دانشگاه خود چه سهمی در عدالت جنسیتی دارد نمی‌شود. خواننده فقط می‌تواند بفهمد که دانشگاه‌ها چند دانشجوی دختر یا چند عضو هیئت علمی زن استخدام کرده‌اند.

۴-۵. فردی‌سازی مسائل و عدم تحلیل رویه‌های عینی و پررمزوار کردن واقعیت

در تمامی مقالات، زنان نه به‌عنوان یک نیروی اجتماعی یا واجد هر نوع پیوستگی، بلکه به‌مثابه نیروهایی در رقابت برای موقعیت بهتر ترسیم می‌شوند. مقالات همواره از زمینه‌ای که افراد را از یکدیگر گسسته و بدون هر نوع همراهی و راهبرد جمعی برای رفع موانع و مشکلات برای زندگی بهتر رها می‌کند غفلت کرده‌اند. رویه‌هایی که تحقیق دانشگاهی را در خدمت منافع شرکتی و سرمایه‌دارانه قرار داده‌اند بدیهی و پیش‌پافتاده شمرده شده‌اند و دانشگاه جز محلی موقتی برای کسب آموزش تخصصی و ورود به بازار کار تصویر نشده است. این‌که دانشگاه مسئولیتی در قبال جامعه نداشته باشد مورد اعتراض واقع نشده است. عدم تحلیل تاریخی و ماندن در سطح تیپ ایدئال دانشگاه، زن، استاد و دانشجو بسیاری از مقالات را تکرارکننده کلیشه‌هایی کرده است که کار علمی باید در جهت تصحیح آن‌ها قدم بردارد. تأثیر دانشگاه‌های خصوصی در آموزش عالی بی‌توجه رها شده است. مسائل مطرح در عرصه عمومی و نسبت آن با حیات دانشگاهی زنان، مانند تحریم‌ها یا تغییرات اقلیمی، طرح نشده‌اند؛ برعکس، از زنان بدون هیچ پیشینه سنی، قومی و طبقاتی سخن گفته شده است و از دانشگاه بدون هیچ تغییرات در زمینه مدیریت مالی، مسائل فرهنگی و حتی موقعیت جغرافیایی. انتزاع همواره سرکوب‌کننده ضعیف‌ترین اقشار اجتماعی است و آن‌ها را از هر نوع نمود در عرصه عمومی و علمی محروم می‌سازد. برخی مقالات، علاوه‌بر نگرش غیرعینی و انتزاعی که بیش از همه به شناخت غیرتجربی «انگیزه‌های زنان» مربوط می‌شود، از اموری چون «عقلانیت زنانه» و «عقلانیت مردانه» سخن می‌گویند. تقلیل امور اجتماعی به انتخاب شخصی خلاف آموزه‌های علوم اجتماعی است که در کنار کتمان از کاویدن رویه‌ها و پرداخت مفاهیم به‌شکل شی‌ءواره و غیرتاریخی، تا حد زیادی می‌تواند به

غلبه بازاری‌سازی آموزش عالی در نگرش خود محققان و علاقه مفرط آن‌ها به فردی‌سازی مسائل مرتبط باشد.

به‌طور خلاصه، می‌توان گفت که به‌جای نقد سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی، تأثیرات فرهنگی آن‌ها در مقالات به‌عنوان یک پدیده مستقل فردی پیش کشیده می‌شود. برای مثال، به‌جای بحث از توده‌وار شدن دانشگاه‌ها، افزایش حضور زنان به‌عنوان مسئله‌ای که ریشه در طرز فکر و نگرش زنان ایرانی دارد مورد بررسی قرار می‌گیرد یا علاقه به دانشگاه به‌عنوان کالای تمایزبخش فرهنگی، نه معلول کالایی‌سازی آموزش، بلکه به علاقه زنان به ازدواج نسبت داده می‌شود.

کاهش تدریجی هیئت‌علمی و افزایش به‌کارگیری اساتید حق‌التدریس در دانشگاه‌ها پدیده‌ای جهانی و در راستای کاستن از هزینه‌های جاری دانشگاه است، حال آن‌که هیئت‌علمی تضمین‌کننده انسجام پژوهشی و مشوق فرهنگ دانشگاهی است. هر نوع تلاشی برای تحقق عدالت مستلزم تلاش توأمان همه اعضای هیئت‌علمی و دانشجویانی است که دانشگاه را خانه خود می‌دانند و مجال فعالیت و برنامه‌ریزی برای تحقق اهداف فرهنگی را در آن می‌یابند و نه خانه‌به‌دوشانی که تعلق و ارتباط مستمری با هیچ گروه ثابتی از همکاران و دانشجویان ندارند. بسیاری از مقالات بر همین فهم از دانشگاه به‌عنوان مرکز آموزش‌های تکنیکی و تخصصی تأکید می‌کنند. به‌جز موارد استثنا، زمینه‌ها و فعالیت‌های فرهنگی و پژوهشی مغفول می‌مانند. دانشگاه از منظر آن‌ها نه محلی برای فهم تحولات اجتماعی است و نه مناسبات فرهنگی و اخلاق عمومی. این رویه به‌طور نمونه موضع زنان دانشگاهی حوزه جنسیت (نه فقط در ایران، بلکه در بسیاری از کشورهای جهان) را تا حد بسیار زیادی تضعیف کرده است؛ بدین معنا که چهره فمینیسم دانشگاهی امروزه بیش از مخالف و خواهان تغییر به خواهان بقا بدل شده و بین دانشجویان، دانشگاه‌ها و دانشگاهیان رقابتی فرساینده و نفسگیر بر سر همین بقا در جریان است.

در آخر، رویه بسیاری از مقالات دفاع از افزایش تعداد زنان در پست‌های مدیریتی و هیئت‌علمی و پذیرش در مقطع دکتری است. تأکید بر رویه‌های صنفی یا دفاع از حضور زنان در پست‌های دانشگاهی نه مطابق با عدالت است و نه برطرف‌کننده نابرابری. ایجاد فرصت برابر برای همه افراد جامعه برای تحصیل در آموزش عالی و امکان دستیابی به

موقعیت دانشگاهی باید مورد نظر و توجه باشد، چراکه در فضای ساختاری جنسیت‌زده، زنان نیز به خدمت اهداف پدرسالارانه درخواهند آمد (نیمی و ویور، ۲۰۲۰). در مقابل، تأکید بر شناخت رویه‌ها و ساختارهای پدرسالارانه همه افراد، اعم از زن و مرد، را منتفع خواهد کرد و بیش از همه به زنان فرودستی که بدان محتاج‌ترند یاری خواهد رساند. به نظر می‌رسد که جملگی مقالات اذعان می‌کنند که نظام آموزش عالی برنامه مشخصی برای تغییر ساختار جنسیتی ندارد و زنان دانشگاهی نیز در تلاش دائم و دشوار برای بقا نتوانسته‌اند هماهنگی یا همفکری خاصی برای بهبود شرایط صورت ببخشند. در چنین شرایطی، نویسندگان مقالات کنشی قابل ستایش برای ارزیابی موانع و رفع مسائل زنان دانشگاهی صورت بخشیده‌اند. امید است که مرور مقالات بتواند آغازگر گفت‌وگویی آکادمیک برای اندیشه در رفع کاستی‌ها و ترسیم وضعیتی بهتر باشد.

منابع

اصغرزاده، عطیه؛ و کشاورز، خدیجه (۱۳۹۸). چالش‌های استاد-پژوهشگران زن در آموزش عالی؛ بررسی تطبیقی بین ایران و فرانسه. در خدیجه کشاورز، علم‌ورزی زنان در میدان دانشگاه. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

ایمان، محمدتقی؛ و پورجم، دانش (۱۳۸۳). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان به رفتار جمعی؛ مطالعه موردی: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز. نشریه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱(۴)، ۷۹-۱۰۷.

براتعلی، مریم؛ یوسفی، علی‌رضا؛ و میرشاه جعفری، سیدابراهیم (۱۳۸۹). زنان، اشتغال و تحصیلات آموزش عالی. فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، ۳(۲)، ۷۹-۱۰۱.

بهبهانی، علی؛ نصرتی‌نژاد، فرهاد؛ و مسعود اصل، ایروان (۱۳۸۷). تحلیلی بر سهمیه‌بندی جنسیتی در دانشگاه‌ها با تأکید بر رشته پزشکی. مجلس و پژوهش، ۱۵(۵۹)، ۱۵۹-۱۳۷.

سفیری، خدیجه؛ و باغستانی، اعظم (۱۳۹۳). بررسی احساس تبعیض جنسیتی بین اعضای هیئت علمی و عوامل مؤثر بر آن. فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، ۶(۳)، ۶۲-۳۱.

صفر حیدری، حجت (۱۳۸۸). زوال کارکرد اخلاقی دانشگاه در عصر سرمایه‌داری پیشرفته. راهبرد فرهنگ ۸(۲)، ۱۴۹-۱۷۲.

صفر حیدری، حجت؛ صالحی عمران، ابراهیم؛ و منتظری جویباری، انسیه (۱۳۸۸). زمینه‌یابی افزایش مشارکت زنان در آموزش عالی (مطالعه موردی: دانشگاه مازندران). فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، ۱(۴)، ۸۵-۱۰۶.

طیبی‌نیا، مهری (۱۳۹۶). دانشگاه، هویت و سیاست زندگی زنان. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. ظهیری‌نیا، مصطفی؛ و بهروزیان، بهروز (۱۳۹۱). مقایسه عوامل مؤثر در ورود زنان و مردان به دانشگاه. زن و جامعه (جامعه‌شناسی زنان)، ۳(۱۲)، ۸۹-۶۹.

عباس‌زاده، سعیده (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی پنج برنامه توسعه کشور پیرامون دستیابی به عدالت جنسیتی با تأکید بر وضعیت آموزش عالی زنان در ایران و مقایسه با وضعیت جهانی. پژوهشنامه زنان پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۶(۱۱)، ۱۳۰-۹۷.

علی‌زاده، اعظم؛ و دانش، پروانه (۱۳۹۶). تحلیل جامعه‌شناختی سهمیه‌بندی جنسیتی در آموزش عالی ایران. مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، ۱۵(۵۰)، ۷-۳۹.

فرستخواه، مقصود (۱۳۸۳). زنان، آموزش عالی و بازار کار. زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، ۲(۱)، ۱۴۷-۱۶۳.

فصلنامه مطالعات دانشگاه

۱۲۶

دوره ۱، شماره ۴
تابستان ۱۴۰۲
پیاپی ۴

فلاحتی، لیلا (۱۳۹۸). آموزش عالی و تحولات فرهنگی - اجتماعی زنان. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

قارون، معصومه (۱۳۸۱). برآورد تقاضای اجتماعی آموزش عالی در ایران در دوره ۱۳۸۸-۱۳۸۰. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۸(۲۶)، ۷۱-۱۱۸.

قانع‌راد، محمدمین؛ و خسروخاور، فرهاد (۱۳۸۵). نگاهی به عوامل فرهنگی افزایش ورود دختران به دانشگاه‌ها. نشریه زن در توسعه و سیاست، ۴(۱۶)، ۱۱۵-۱۳۸.

کشاوری، خدیجه (۱۳۹۸). علم‌ورزی زنان در میدان دانشگاه. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

کشاوری، خدیجه (۱۳۹۹). دشواری‌های زنان برای ورود به حرفه دانشگاهی: مطالعه‌ای کیفی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۳(۴۹)، ۷۱-۳۹.

مهرعلیزاده، یدالله؛ رجبی معماری، اسماعیل؛ و الهام‌پور، حسین (۱۳۹۱). آسیب‌شناسی سیاست بومی‌گزینی کنکور (تحلیل محتوای سایت‌های اینترنتی و رسانه‌های عمومی کشور). آموزش عالی ایران، ۴(۱۶)، ۱۱۹-۱۵۸.

یاسپرس، کارل (۱۳۹۴). ایده دانشگاه. ترجمه مهدی پارسا و مهرداد پارسا. تهران: ققنوس.

Akhtar, S., Pauyo, T., & Khan, M. (2019). What is the difference between a systematic review and a meta-analysis? In V. Musahl et al. (eds.), *Basic methods handbook for clinical orthopedic research: A practical guide and case based research approach* (331-342). Berlin: Springer.

Aeini, B., Moosavand, M., Heidari, A., Sabbar, S. (2023). Respecting Employee Privacy and Professional Productivity: a Grounded Theory Study in Iran. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*, 16(4), 1268-1279. doi: 10.14571/brajets.v16.n4.1268-1279

Bahramitash, R., & Salehi Esfahani, H. (2011). *Veiled employment; Islamic and the Political Economy of Women's Employment in Iran*. New York: Syracuse University Press.

Chaney, M. (2021). So you want to write a narrative review article? *Journal of Cardiothoracic and Vascular Anesthesia*, 35(10), 3045-3049.

David, M. (2014). *Feminism, gender and universities; politics, passion and pedagogies*. Farnham: Ashgate.

Gordon, P., & White, J. (1979). *Philosophers as educational reformers, the influence of idealism on British educational thought and practices*. London: Routledge.

Greenhalgh, T., Throne, S., & Malterd, K. (2018). Time to challenge the spurious hierarchy of systematic over narrative reviews? *European Journal of Clinical Investigations*, 48(6), e12931.

- Mintz, B. (2021). Neoliberalism and the crisis in higher education: the cost of ideology. *American Journal of Economy and Sociology*, 80(1), 79-112.
- Monteiro, S., Chan, T., & Kahlke, R. (2023). His opportunity, her burden: A narrative critical review of why women decline academic opportunities. *Medical education*, 57(10), 958-970.
- Moosavand, M., Aeini, B., & Heidari, A. (2021). Managing Micro-Celebrity Impact: Iranian Corporate Perspectives. *Journal of Cyberspace Studies*, 5(2), 229-251. doi: 10.22059/jcss.2021.96576
- Niemi, N., & Weaver, M. (2020). *The Wiley Handbook of Gender Equity in Higher Education*. Hoboken: Wiley.
- Pae, C. (2015). Why systematic review rather than narrative review? *Psychiatry Investigation*, 12(3), 417-419.
- Phillips, M., Dzidic, P., & Castell, E. (2022). Exploring and critiquing women's academic identity in higher education: A narrative review. *Sage Open*, 12(2), 1-15.
- Shahghasemi, E., Sabbar, S., Zohouri, M., & Sabzali, M. (2023). New Communication Technologies and the Demise of 'Natural' Education. *Digitalization and Society Symposium*, Istanbul, Turkey.
- Slaughter, S., & Leslie, L. (1997). *Academic Capitalism; politics, policies and entrepreneurial university*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Westoby, C., Dyson, J., Cowdell, F., & Buescher, T. (2021). What are the barriers and facilitators to success for female academics in UK HEIs? A narrative review. *Gender and Education*, 33(8), 1-24.
- Wiles, R., Crow, G., & Pain, H. (2011). Innovation in qualitative research methods: a narrative review. *Qualitative Research*, 11(5), 587-604.
- Wong, G., Greenhalgh, T., Westhorp, G., Buckingham, J., & Pawson, R. (2013). RAMESES publication standards: meta-narrative reviews. *BMC Medicine*, 11(5).
- Zheng, R. (2018). Precarity is feminist issue: Gender and contingent labor in the academy. *Hypatia*, 33(2), 235-255.

